https://doi.org/10.26682/chjuod.2019.22.1.8

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتی وكومەلناسی)، بپ 186-213، 2019
(ژمارەكا تايبەت)، سەنتەرێ ڤەكولينێن جينوسايدی، زانكويا دهوك

پڕۆسەی ڕاگواستن لە چوارچێوەی هێرشی بەشارستانی کردن دا
دۆڵی ڕۆست وەکو نموونە

ئیبراهیم سادیق مەلازادە
بەشی کۆمەڵناسی، زانکۆی سۆران هەرێمی، کوردستان–عێراق

(مێژوويا وەرگرتنێ: ... ، مێژوويا رەزامەنديا بەلاڤکرنێ: 30 كانوينائێکێ، 2019)

پوختە

لە دوای نسکۆی ١٩٧٥، زیاتر لە چوار هەزار گوند، ئاوەدانی و ناوچە کشتوکاڵییەکانی باشووری کوردستان تەقیندرانەوە و خاپوورکران، دانیشتوانەکەشی بەکۆمەڵ ڕاگوێزران بۆ کامپە زۆرەملێکان، بەمەبەستی لەکارخستن و سنووردارکردنی هەموو توانا ئابووری و کۆمەڵایەتی و لۆجستی و سیاسییەکانی خەڵکی کوردستان. لەهەموو ڕووەکانەوە، هەوڵیان دا توانا ماددی و مەعنەوییەکانی خەڵك تاقەتپروکێن و سنووردار بکەن. لەو بارەیەشەوە، پاساوەکانی حیزبی بەعسی دەستەڵاتدار لە عێراق، کە ئەوکاتە لەژێر هەژموونی کەمینەی عەرەبی سوننەدا بوو، لەڕواڵەتەوە بەرنامەی "پەرەپێدانی باکووری عێراق" بوو بەڵام لەگەوهەردا، ئامادەکارییەکی دوژمنکارانە بوو بۆ کۆتاییهێنان بە پرسی کورد و تێکشکاندنی بزووتنەوەی سیاسی خەڵکی کوردستان، لەڕێگای ئەنجامدانی پڕۆسەی جینۆساید و شکاندنی شکۆی خەڵکی کوردستان و لەناوبردنییان بەچەندین شێوازی جیاوازەوە. بۆ ئەم مەبەستەش، بەعسییەکان ستراتیژیەتێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژییان گرتەبەر، بەمەبەستی کۆتاییهێنان بەهەموو جۆرە ئازادییەکی سیاسی، ئابووری و کولتوری.

لەو توێژینەوەیەدا، هەوڵ دراوە لە گەوهەری ئەو پڕۆسەیە نزیك ببینەوە، لەڕێگای چوارچێوەیەکی تیۆری کە نۆربێرت ئەلیاس ناوی ناوە "هێرشی بەشارستانی کردن" بەمەبەستی دەسنیشانکردنی ئەو دیوە شاردراوانەی ئامانجەکانی بەعس و ڕەفتارەکانی وەکو کۆلۆنیالیستێکی ناوخۆییانە. بۆ ئەم مەبەستەش، وێڕای دۆکومێنت و بەڵگەنامەکانی بەعس لەوبارەیەوە، زیاتر لە چوارده ئینتەرڤیو لەگەڵ شاهیدحاڵەکانی کێڵگەی توێژینەوە ئەنجام دراون، بۆ ئەوەی لەڕووی کۆمەڵایەتی و دەروونی و ئابوورییەوە، دۆخی ئەوکاتەی خەڵك شرۆڤەبکرێت و ئەو ئەرگومێنتەش ڕوونبکەینەوە کە بەعسییەکان وەکو پاساوێك بەکارییان هێنا داخۆ هەر بەڕاستی پڕۆسەی پەرەپێدانی باکووری عێراق ئەنجام درا، یاخود وێران و خاپوور کرا؟

وشە کلیلییەکان: جینۆساید، ڕاگواستن، کەمپی زۆرەملێ، هێرشی بەشارستانی کردن، حیزبی بەعس، باشووری کوردستان، عێراق.

پێشەکی

پڕۆسەی ڕاگواستن لە باشووری کوردستان، کە خۆی لەچەندین قۆناغی جیاوازدا دەبینێتەوە، یەکێکە لە پڕۆسە هەرە مەترسیدارەکان لەمێژووی خەڵکی باشووری کوردستان دا، کە حکومەتی عێراق بەڕێبەرێتی حیزبی بەعس گرتییە بەر. دیارە ئەو پڕۆسەیە چەندین فۆرمی جیاوز لەخۆدەگرێت. لەوانەش؛
فۆرمی یەکەم: فۆرمی وڵات بەدەرکردن، یاخود ڕاگواستنییان بۆ دەرەوەی

سنوورەکان. ئەم فۆرمە زیاتر تایبەت بوو بەو کوردە فەیلییانەی کە زۆربەیان لەبەغدا و شوێنەکانی دەوروبەر دەژیان. بەمانای ئەوەی لەقۆناغێ یەکەم، کە کوردە فەیلییەکان دیپۆرتکران بۆ دەرەوەی سنوورەکانی عێراق و تەواوی موڵك و ماڵەکانییان دەستی بەسەردا گیرا.

فۆرمی دووەم: ڕاگواستنی بەشێك لەو خەڵکانەی کە لەڕووی سیاسییەوە بەشداربوون لەبزووتنەوەی سیاسی کوردستان، یاخود لەبەر چەندین هۆکاری جیاواز بەئامانج دەگیران و بەرەو ناوەڕاست و باشووری عێراق دیپۆرت کران، لەبارودۆخێکی نەگونجاو و ناهەمواردا.

فۆرمی سێیەم: ڕاگواستنی زیاتر لە 4000 گوند و ئاوەدانی کوردنشین لەباشووری کوردستان لە دوای نسکۆی شۆرشی 1975، بەرەو ئۆردوگا زۆرەملێکان و هێشتنەوەیان لەدۆخێکی سەخت و نالەباردا، وێڕای دابڕاندنییان لە پشتبەخۆبەستن لەڕووی ئابوریی و دانانییان لە ژینگە و کەشوهەوایەکی ناتەندروستدا.

فۆرمی چوارەم: ڕاگواستنی بەئامانجگیراوانی پرۆسەی شاڵاوەکانی ئەنفال و بردنییان بۆ کامپە داخراوەکان، بەمەبەستی ئامادەکردن و لەیەکجیاکردنەوەی ژن و پیاو و منداڵەکانییان و پاشان ڕاپێچکردنییان بەرەو چاڵەکانی مەرگ.

دیارە هەریەکێك لەو فۆرمانە، هۆکار و ئامانجی تایبەت بەخۆیان هەن و مەترسییەکانی هیچێك لەو فۆرمانە لەئەویدیکەیان کەمتر نین، بەڵام ئەنجامەکان و دەرهاوێشتەکانییان جیاوازن و شوێنەواری جیاوازییان لێ دەکەونەوە. هەر لەبەر ئەوەشە دەبێت توێژینەوە بەجیا لەوفۆرمانە بکرێت و ناکرێت هەموویان بخرێنە یەك تای تەرازووەوە. لەو توێژینەوەیەشدا هەر وامان کردووە و هەوڵمان داوە شرۆڤەی فۆرمی سێیەمی ڕاگواستن بکەین، بەڵکو لەوەش وردتر یەك ناوچەی دیاریکراو بەنموونە وەربگرین و دەرهاوێشتەکانی دەسنیشان بکەین، کە ئەو شوێنەش ناوچەی باڵەکایەتیی سەر بە پارێزگای هەولێرە، لەو ناوچەیەش بەدیاریکراوی دۆڵی ڕۆست، لەساڵی 1977 و بەرەو سەرەوە، بۆ چەندین ئۆردوگای جیاوازی زۆرەملێ ڕاگوێزران.

ئەو توێژینەوەیە دابەشدەکرێتە سەر پێنج بەشی گشتی. بەشی یەکەم؛ قسەکردن دەبێت لە ئیشکالییەت و گرنگی و ئامانجەکان و دەسنیشانکردنی چەمك و کۆنسێپتەکانی توێژینەوەکە. بەشی دووەم؛ قسە لەڕاگوستن دەکات، وێڕای کورتەیەکی مێژوویی و هۆکارەکانی ڕاگواستن. بەشی سێیەم؛ قسەکردن دەبێت لەسەر ڕێوشوێنی مەنهەجی توێژینەوەکە و لایەنی میتۆدۆلۆژی و ئەو بوارانەی کە ئەو توێژینەوەیە کاری لەسەر کردوون. بەشی چوارەم؛ خستنەڕوو و شرۆڤەکردنی ئەنجام و وردەکاریی داتایەکانە. بەشی پێنجەم و کۆتاییش پوختە و ئەنجامەکانی توێژینەوەکە و دیاریکردنی سەرچاوەکانە.

بەشی یەکەم: چوارچێوەی گشتی توێژینەوەکە

یەکەم: دەستنیسانکردنی گرفتی توێژینەوەکە:

ڕاگواستن، لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، پرۆسەیەکی ڕیشەدارە، نەتەوە و دەستەڵاتە هەژموونداراەکان، بەشێوەیەکی بەردەوام لەچوارچێوەی 'بیناکردنی نەتەوەدا' یا لەپێناو هەژموونی گروپێك یا دەسەلاتێك' ویستوویانە یەك جۆر ڕەنگ و مۆدێل بەسەر ئەو کۆمەڵگایانەدا بسەپێنن کە فەرمانڕەوایەتیان کردوون، بێ گوێدانە فرەیی نەتەوەیی، ئیتنیکی یا ئاینی. بۆ ئەم مەبەستەش پێڕەویان لە چەندین پرۆسەی جیاواز و هەمەجۆر کردووە و تراژیدیای گەورەیان بەسەر کۆمەڵگای مرۆییدا هێناون. یەکێك لەو پرۆسانەی کە بەوردی و لەچوارچێوەی پرۆسەیەکی بیرۆکراسیانەدا گیراونەتە بەر، ڕاگواستنی سەدان لادێ و شار و شارۆچکەی باشووری کوردستان بوون لەدوای نسکۆی 1975، لەژێر چەندین مۆتیڤ و پاساوی جیاوازدا، یەکێك لەو مۆتیڤانەش بەشارستانیکردنی ئەو کەس و گروپانە بوو کە لە ئاوەدانی و گوند و لادێ شاخاویەکاندا دەژیان. لەو پێناوەشدا دەستەڵاتی هەژمووناداری ئەوکاتەی بەغدا لە عێراق چەندین میتۆدی جیاوازی بۆ ڕاگواستن و تێکدانی ڕووبەرێکی فراوانی گوندنشین و کشتوکاڵی، وێران و خاپوور کرد، بێجگە لەوەی کە مرۆڤەکان لەشوێنی خۆیان دوورخرانەوە بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان. هەر لەدرێژەی پرۆسەی ڕاگواستنندا، لەچوارچێوەی فۆرمە جیاوازکانیدا، لەدوای ڕاگواستن و وڵاتبەدەرکردنی کوردە فەیلیەکان، ڕێژەیەکی زۆریش خەڵك بۆ ناوەڕاست و باکووری عێراق گوازرانەوە، پاشان لەهەڵمەتێکی ڕاگواستنی گەورەدا، کە لە بەیاننامەی جەزائیریش ئاماژەی پێکراوە، بەدرێژایی سنوورە هاوبەشەکانی باشووری کوردستان لەگەڵ کوردستانی ئێران و تورکیا و سوریادا (Kirmanj S., 2013)، خەڵکی گوندەکان ڕاگوێزران و هەرچی ئاژەڵ و دارو درەخت و ڕووەک و سەرچاوەی ئاوی و شوێنەوارە گرنگەکان و خانووبەرەی ئەو ناوچانە هەبوو، تەقێنرانەوە و بەیەکجاری لەگەڵ زەوی تەختکران و سوتماك کران.

دووەم: گرنگی توێژینەوەکە

سیاسەتی ڕاگواستن و سوتماککردنی سروشتی کوردستان لەدوای نسکۆی 1975 یەکێك بوو لە ترسناك ترین ئەو پرۆسانەی کە دەستەلاتی ئەوسای حکومەتی عێراق پەنای بۆ برد. لەگەڵ ئەوەی کە شاڵاوەکانی ئەنفال، دوا قۆناغی پرۆسەیەکی درێژخایەن بوو، بەلام ڕاگواستن یەکێك بوو لە قۆناغە مەترسیدارەکانی کە دەکرێت سەرەتایەك بێت بۆ پرۆسەی جینۆساید. لەو ڕووەشەوە، کەمتر جەخت لەسەر پرۆسەی ڕاگواستن کراوەتەوە و کاری لەسەر کراوە بە بەراورد لەگەڵ شاڵاوەکانی ئەنفال. مەگەر، لەدووتوێی باسکردن لە شاڵاوەکانی ئەنفالدا، ئاماژەی پیکرابێت و چەند پەرەگرافێکی لەبارەوە نوسرابن، وەکو نموونەیەك بۆ زوڵم و زۆری حکومەتی عێراق. لێرەدا ئەم توێژینەوەیە هەوڵێکە بۆ قسەکردن لە ڕاگواستن لەسەر دوو ئاستدا؛

ئاستی یەکەم: زانین و شرۆڤەکردنی ئەو ئاکامە مەترسیدارانەی کە دوای ڕاگواستن

دروستبوون، لەڕووی فیزیکی و سایکۆلۆژییەوە.

ئاستی دووەم: بەراووردکردنی ژیانی گوند و ئۆردوگا زۆرەملێکان لەڕێی دواندن و قسەکردن لەگەڵ شایەدحاڵەکان و ئەو قوربانییانەی کە وەبەر هەڵمەتی ڕاگواستن کەوتن.

دیارە، لەو ڕێگایەشەوە، بەدۆکومێنتکردنی لایەنی زارەکی قوربانییەکان و زانینی ئەو ڕەوشەی کە قوربانییەکان لەسات و کاتی ڕاگواستنندا پێیدا تێپەڕ بوون لەچوارچێوەی هەلومەرجە سیاسی، ئابووری و ئەمنییەکانەوە. وێڕای پێشاندانی مەترسی ڕاگواستن لەسەر دانیشتوانی کورد لە باشووری کوردستان وەکو قۆناغێکی ئامادەکاری و زەمینەسازی بۆ شاڵاوەکانی ئەنفال و تەواوی ئەو هێرشانەی سوپای عێراق دژ بە خەڵکی باشووری کوردستان، ئەنجامی دان.

ئەوەش گرنگە بزانین کە ڕاگواستنی گوندەکان هەر گواستنەوەی مرۆڤەکان نەبوو بۆ شوێنێکی دی، بەڵکو دەسنیشانکردنی تەواوی ئەو زیانانەی کە بەر ئەو ناوچانە کەوتن لەڕووی جیۆسیاسی، ئابووری، کولتوری و مرۆییەوە!

بۆیە گرنگی ئەو توێژینەوە لەوەدایە کە کێشەی ڕاگواستن جارێکی دی وەکو مەترسیدارترین میتۆد بۆ لەناوبردن دێنێتەوە بەر باس و جارێکی دی ئاوەدانکردنەوە دەبێ وەکو پرۆسەیەکی ورد و گرنگ بەدواداچوونی بۆ بکرێت لەپێناو بەهێزبوونەوەی ستراکتۆری کۆمەڵگای کوردی لەهەموو ڕووەکانەوە، بەتایبەتیش ڕەهەندە مێژوویی و ئەو دەلالەتانەی کە لەو ڕەهەندەدا هەن، بێجگە لەوەش ئەکتیڤ کردنەوە و داڕشتنەوەی بواری کشتوکاڵ و ئاودێری و گەشتیاری لە باشووری کوردستان!

سێیەم: ئامانجەکانی توێژینەوەکە

ئەم توێژینەوەیە دەیەوێت چەند ئامانجێك بەدەست بێنێت، لەوانەش:

1. وەستان لەسەر مەترسی ئەو پرۆسەیە وەکو یەکێك لە ترسناك ترین قۆناغەکانی جینۆسیاد

2. دەسنیشانکردنی تێروانینی توێژەران لەو بوارەدا و ئەو پرۆسانەش کە لەو بارەیەوە گیراونەتە بەر.

3. زانینی کاریگەریەکانی ئەو پرۆسەیە لەسەر ئایندەی گەلی کورد لەڕووی کۆمەڵایەتی و سیاسی و سایکۆلۆژی و ئابووریەوە.

4. زانینی ئامانجەکانی حکومەتی پێشووی عێراق بەڕێبەرێتی حیزبی بەعس و سەلماندن یا ڕەدکردنەوەی ئەو پاساوانەی کە لەپێناو ئەنجامدانی ئەو پرۆسەیە ڕادەگەیەنران!

5. دەسنیشانکردنی هەندێك پێشنیاز و ڕێنوێنی بەمەبەستی نەهێشتنی کاریگەرییە نێگەتیڤەکانی ئەو پرۆسەیە!

چوارەم: دەسنیشانکردنی چەمك و کۆنسێپتە زانستیەکان

1. لادێ وەکو کۆنترین نشینگەی مرۆیی:

لە زمانی کوردیدا چەند چەمکێك هەن وەکو ناو بۆ ئەو کۆمەڵگایانە بەکاردێن کە دەکەونە دەرەوەی شار، یا دەکەونە دەشت و پێ دەشت و ناوشاخەکانەوە. لەوانەش "گوند" یان "دێ" و "لادێ". لەوانەیە "گوند" و "دێ" هەمان مانا و ناوەڕۆک بدەن بە دەستەوە، بەڵام لە پێکهاتەی وشەکەدا وایپێدەچێت "لادێ" بچوکتر بێت

له "دێ" چ لەڕووی ژمارەی دانیشتوانەوە یا لەڕووی "ڕووبەر و گرنگی ناوچەکە. لەوانەشە "لادێ" ڕێك بەرامبەر بێت بۆ "hamlet"ی ئینگلیزی کە لە "village" بچوکترە. "گوند" بریتیە لەو ناوچانەی کە بە کشتوکاڵ و ماڵیاتەوە خەریکن. ئەم ئاوەدانیانە ڕەهەندێکی گرنگ و ڕەسەنی شارەکانن، بەو مانایەی ڕەهەندی شار لە هەموو دۆخێکدا تەنها گوندنشین و دەشت و شاخەکانن سەبارەت بە کوردستانەوە.

گوند لە سەرچاوە جیاوازەکاندا بە چەندین شێوە پێناسە کراوە. لە فەرهەنگی ئۆکسفۆرد گوند وەها پێناسە کراوە: کۆمەڵێك ماڵ و خانووی بەیەکەوە لکاون، لە "هاملێت" گەورە ترە و لە "تاون" بچوکترە و دەکەوێتە ئەو ناوچانەی کە بە ناوچەی کشتوکاڵی "rural" ناسراوە. دەشتوانرێت "rural" بەو ناوچانە بگوترێت کە دەکەونە دەرەوەی شارەکان. لە سەرژمێری 2001 ی باشووری ئەفریکادا گوند "ئەو ناوچانەن کە ناچنە چوارچێوەی ناوچە شارستانیەکان. ئەو ناوچە گوندنشینانەش دابەش دەبنە سەر ناوچەی خێڵەکی و کشتوکاڵی و بازرگانی" (Census 2001:16). هەروەها لە ڕاپۆرتێکی زانکۆی کاردیفدا باس لە گوندە شارستانیەکان دەکات. بێگومان لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا بەتایبەتیش لە ڕۆژئاوا، لە هەموو ڕووە کۆمەڵایەتی، ئابووری، جیوسیاسی، هاتووچۆ و تادواییدا جیاوازیەکی ئەوتۆ لەنێوان گوند و شاردا نەماوە. بەپێی ئەم ڕاپۆرتەی زانکۆی کاردیف "گوندی شارستانی بەزۆری دەکەونە ناوچە شارستانیەکان، بە گشتی دەکەونە ناوخۆی ناوچە شارستانیەکانەوە. ئەم خانوانە لەسەر ئەو زەویانە بیناکراون کە دەکەونە نێوان شارەکانەوە". (M. Biddulph, B. Franklin & M. Tait: 2002:7). مۆڕێل پێی وایە پێناسەکردن و بەراوردکاری ناوچە گوندنشینەکان ئاسان نیە. ئەو دەڵێت "زۆربەی زانایانی گوندناسی لەو ڕۆژانەدا کۆکن لەسەر ئەوەی کە گوندەکان بەشێوەیەکی کۆمەلایەتییانە بیناکراون، لەگەڵ جیاوازیەکی زۆری نێوان ئەو تایبەتمەندییانەی کە گوندەکان لە ولاتەکان و شوێنی جیاوازەکانی دونیادا هەیانە" (Morell I. 2008:17).

بەگوێرەی کتێبی "علم الاجتماع الريفي"، "لوری نلسن" کۆمەڵگای لادێیی "لەو شوێنانە پێک دێت کە پلەی ئینتیمای، پەیوەندیە تایبەتیە نافەرمیەکانی تیادا بەرزە، هەروەها کشتوکاڵ پیشەی بنەڕەتی دانیشتوانی ئەو ناوچانەیە" (Dr. A. Hubaib, Dr. N. Sadulla, Dr. A. Sukri, Dr. M. Jawhari & Dr. M. Alhaqlabi 2009:78). کێشەی سەرەکی لەوەدایە کە جیاوازییەکی زۆر لە سروشتی گوندنشینی کوردەواری و ڕۆژئاواییدا هەیە، بۆیە دەتوانین جیاوازییەکی زۆر لەڕووەکانی ئابووری، کۆمەڵایەتی، سیاسیەوە بەدی بکەین. زۆربەی توێژەرەکان هێندەی گرنگی بە پێناسەی وەرزێر دەدەن هێندە بە گوند نادەن، لەوانەشە هۆکارەکەی ئەوەبێت کە جیاوازیەکان لە ولاتە ڕۆژئاواییەکاندا هێندەی لە سروشتی کەسەکان دایە هێندە لە سرووستی گوند و شاردا نیە، چونکە تەکنۆلۆژیا ئەو جیاوازیانەی بەتەواوەتی سڕیونەتەوە. هەر لەبەر ئەوەشە کە سۆسیۆلۆژیا زیاتر گرنگی بە لایەنی کۆمەڵایەتی گوندەکان دەدا تا لایەنی کشتوکاڵی. دیارە بەهۆی گرنگی سۆسیۆلۆژیای گوند زۆربەی زانکۆکانی جیهان بەشێکی تایبەتیان بەو زانستەوە

هەیە و گرنگی پێ دەدەن. دکتۆر موحەمەد مونیر زەلاقی زانکۆی ئەسکەندەریە دەڵێت "زانستی کۆمەڵگای گوند بەشێکە لە زانستی ئیمپیریك کە توێژینەوە لەسەر کۆمەڵگای گوند دەکات، واتە بیناکردنی کۆمەڵایەتییانەی گوند..." (Dr. M. Jami, 2009:7).

لەو پێودانگەشەوە گرنگی گوند نەك هەر لەشار کەمتر نیە، بەڵکو شار بەبێ گوند هیچ مانایەکی نامێنێت و یەکێك لە گرنگترین ڕەهەندەکانی لەدەست دەدات، چونکە گوند، لەڕووی ئابوورییەوە بەشێوەیەکی بەردەوام پشتیوانی لە شار دەکات، بەتایبەتیش لەڕێی بەروبوومی کشتوکاڵی، سیاسی، کۆمەڵایەتی، مێژوویی و جوگرافییەوە. لەکۆی ئەم لێکدانەوانەشەوە دەتوانین بڵێین کە گوندی کوردەواری یەکێکە لە ڕەهەندە گرنگەکانی کۆمەڵگای کوردی، بەڵکو تایبەتمەندییەکانی گوند تا هەنوکەش زیاتر زاڵن بەسەر مرۆڤی کورددا تا تایبەتمەندییەکانی شار. ئا لێرەشەوە مەترسی ڕاگواستنی کۆمەڵگای گوند بۆ شوێنی دی بەدەر دەکەوێت.

دواتێبینیش لەوبارەیەوە، دەربارەی گوندەکان لەساڵانی 1975 تا 1988، لەزۆر ڕووەوە لەواقیعی ئەمڕۆی گوندەکان جیاواز بوون، لەوانەش؛ ڕێژەیەکی زۆر لە گوندەکان، بەتایبەتیش دۆڵی ڕۆست لەو سەردەمەدا ئۆتۆمبێلی پێ نەدەگەیشت و تەنها بەڕێگای پیادە بەیەکەوە بەسترابوونەوە. هەروەها، لەڕووی ئیدارییەوە، تەواوی دۆڵی ڕۆست بە شارۆچکەی گەڵاڵەوە بەسترابووەوە، بەڵام ئێستا سمیلان وەکو ناحیە و ناوەندی دۆڵی ڕۆست تەماشا دەکرێت، کە نزیکەی دوو سەعات و نیوێك بەپێ لە لەڕێگای سەرەکی هامیلتۆنەوە[1] دوورە. بەڵام بەرلە ڕاگواستن، بەمەبەستی ئاسانکاری بۆ پرۆسەی ڕاگواستن، حکومەتی عێراق جاددەیەکی سەربازی بۆ ئەو ناوچانە لێدا و بۆ یەکەم جار لەمێژووی ئەو ناوچەیەدا، ئیڤا سەربازییەکان توانییان بگەنە گوندی گرتك [2].

2. ڕاگواستن

ڕاگواستن یەکێکە لەو فۆرمە دوژمنکارییانەی کە هەمیشە لایەنێکی هەژموونداری وەکو چەکێك لەدژی پێکهاتەیەکی هەژموون لەسەرکراو بەکاری هێناوە، لەپێناو چەندین ئامانجی جیاواز، یەکێکیش لەو ئامانجانە دەچێتە خانەی پاکتاوکردنی ئیتنی (ethnic cleansing)، بەمەبەستی دەستبەسەرداگرتنی خاك، یا دوورخستنەوەی مەترسی ئەو پێکهاتەیە لەسەر گروپی هەژموونداری. ئەم چەکە، لەلایەن دەوڵەتی عێراقەوە بەشێوەیەکی سیستماتیك لەدژی پێکهاتەی کورد بەکارهێندراوە (Kirmanj S., 2013).

بەپێی پێناسەی ماڵپەڕی "بانکی نێودەوڵەتی" ڕاگواستن ئاماژەیە بۆ ئەو دۆخەی کە خەڵك ناچار دەکرێن ماڵ و حاڵ و ناوچەی نیشتەجێبوونی خۆیان بەجێ بێڵن، یا ڕا بکەن، بەهۆی جەنگ، توندوتیژی، چەوساندنەوە و پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ، یاخود وەکو پرۆسەیەکی پاکتاوی ڕەگەزی. لێرەدا دوو جۆر ڕاگواستنی بەزۆر هەن، ئەوانیش

یەکەم: پەنابەرێتی (refugees) و

دووەم: ئاوارەبوونی ناوخۆیی" (internally displaced people (IDPs)، (W. Bank,2013).

هەروەها پەیوەندی نێودەوڵەتی بۆ توێژینەوەی ڕاگواستنی بە زۆر (IASFM) و پەنابەری بەزۆری ئۆنلاین (FMO)، وەسفی ڕاگواستن دەكەن بەوەی كە "چەمكێكی گشتیە، ئاماژەیە بۆ جموجۆڵی پەنابەران و ئەوانەش كە لەناوخۆی وڵات ماڵی خۆیان بەجێ دێڵن، بەهۆی جەنگەوە" (IASFM, 2013) .

بەڵام لەو پێناسانەدا، باس لەو شێوازە نەكراوە، كە دەستەڵاتێك لەڕێی پڕۆسەیەكی تایبەت و مەبەستدارەوە هەوڵ دەدات پێكهاتەیەك لەناوچەكانی خۆیانەوە دوور بخرێنەوە. وێڕای ئەوەش دەكرێت ڕاگواستن یەكێك بێت لە قۆناغەكانی پڕۆسەی جینۆساید. ئەم قۆناغە كۆمەڵێك ئامانجی جیاوازی لە پشتەوەن، لەوانەش: زەمینەسازی بۆ ڕاگواستنی كۆتایی لە ئۆردوگا زۆرەملێكانەوە بۆ ناوچەی دی، وەكو ئەوەی لە كوردستاندا ڕووی دا. ئەوەی لەكوردستان ڕووی دا سەبارەت بە بەشێك لە پێكهاتەی كورد، پەیوەندی بە جەنگەوە نەبوو. كوردە فەیلییەكان وڵاتبەدەركران، بەمۆتیڤی سیاسی و دوورخستنەوەی توانا و دەستەڵاتی كوردە فەیلییەكان لەواقیعی عێراق، كە بەشێكی پەیوەندی بەبزووتنەوەی ڕزگاریخوازی كوردەوە هەبوو. هەروەها ڕاگواستنی دوای نسكۆی 1975 پڕۆسەیەكی تایبەتی پلاندار بوو و بەشێك بوو لە ڕێككەوتنی جەزائیر (Högbladh, S. (2011). ئەوكاتە لەهیچ شوێنێكی عێراق بەتایبەتیش لە كوردستان شەڕ و ئاژاوە نەمابوو. ڕاگواستنی بارزانییەكان لەناو كەمپە ئارامەكان كە دوور و نزیك پەیوەندییان بە زۆنەكانی جەنگەوە نەبوو.

3. پەیوەندی نێوان ڕاگواستن و جینۆساید

گرنگە بزانین داخۆ هیچ پەیوەندییەك لەنێوان ڕاگواستنی زۆرەملێ و تاوانە نێودەوڵەتییەكاندا هەیە، یان نا، كە یەكێكیش لەو تاوانانە؛ جینۆسایدە؟ لەوبارەیەوە ئاماژەی زۆر هەن، بەتایبەتیش قۆناغی ڕاگواستن لەزۆرێك لە پڕۆسەكانی جینۆساید پەیوەندی بە چەمكی "ئامادەكردنەوە" هەیە، كە قۆناغێكی پێش لەنابردنی فیزیكی بەئامانجگیراوانە كاتێك دەگوازرێنەوە بۆ كەمپی تایبەت. تاوانی هۆلۆكۆست نموونەیەكی زەقە لەو بارەیەوە، هەروەها لەكوردستانیش جینۆسایدی كوردانی فەیلی و بارزانییەكان. بەڵام ئایا ڕاگواستنی زۆرەملێ و ئاخنینی خەڵك بەزۆری لەئۆردوگا زۆرەملێكان دەكرێت وەكو تاوانێكی نێودەوڵەتی بەتایبەتیش جینۆساید تەماشای بكرێت؟

بۆیە، دەبێ پێناسەیەكی دی تایبەت بە ڕاگواستنی مەبەستدار وەكو یەكێك لە قۆناغەكانی جینۆساید هەبێت و لە ڕاگواستن بەهۆكارەكانی جەنگ لەسەر هەردوو ئاستە ناوخۆیی و دەرەكییەكان جیا بكرێتەوە. لەسەر ئاستێكی گشتی، "دەكرێت پاكتاوی ڕەگەزی بریتی بێت لە دەركردنی دانیشتوانی "نەخوازراو"، لە هەرێمێكی تایبەتەوە بەهۆكاری جیاكاری ئاینی، ئیتنی، یا خواستە سیاسییەكان، یا ستراتیژییەكان یاخود ئایدیۆلۆژیایەك یا تێكەڵەیەك لە هەموویان" (Bell-Fialkoff, A., 2009). ئەم پێناسەیە لەسەر دوو ئاست گرنگە، یەكەمییان ئەگەر بتوانین ڕەگەكانی لەناو پێناسەی ڕەسمی "پەیماننامەی نەتەوە یەكگرتووەكان بۆ ڕێگرتن و سزادانی تاوانی جینۆسیاد" دا بدۆزینەوە. دووەمیش؛

ئەگەر بتوانین ڕەگوڕیشەکانی مەبەست یا نیەتی ئەنجامدەر لەو تاوانەدا بدۆزینەوە.

سەبارەت بە پێناسەی "پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ڕێگرتن و سزادانی تاوانی جینۆسیاد" کە لە ساڵی 1948 بڕیاری لەسەر دراوە، جینۆساید هەموو ئەو کردارانە دەگرێتەوە کە بە مەبەستی لەناوبردنی هەموو یان بەشێك، لە نەتەوەیەك، گروپێکی ئیتنی، ڕەگەزێك یا گروپێکی ئاینی ئەنجام دەدرێن، لەڕێگای:

1. کوشتنی ئەندامانی گروپەکە

2. دروستکردنی هەر هۆکارێکی جیددی جەستەیی یا ئەقڵی بۆ ئەندامانی گروپەکە؛

3. بە ئەنقەست تەواوی گروپێك یا بەشێکی گروپێك بخرێنە بارودۆخێکی سەخت بە مەبەستی لەناوبردنیان لەڕووی فیزیکییەوە.

4. سەپاندنی چەند ڕێوشوێنێك بە ئامانجی ڕێگرتن لە خستنەوەی منداڵ لەناو گروپەکەدا؛

5. ئینجا گواستنەوەی منداڵانی گروپێك بە زۆری بۆ گروپێکی دی (UNGA 1948:1).

لەو پێناسەیەدا، خاڵی دووەم، ڕاگواستنی زۆرەملێ بووە هۆی سەرهەڵدانی چەندین هۆکاری جیددی جەستەیی یا ئەقڵی بۆ ئەندامانی گروپەکە، بەڵام لەم ڕووەوە پێویستمان بە توێژینەوەی ورد و گشتگیرتر و بە داتای ورد هەن، داخۆ خودی ڕاگواستنەکە چ جۆرە بارودۆخێکی لەسەر ڕاگوێزراوان دروست کرد، کە لەو توێژینەوەیەدا هەوڵ دەدەین بەشێك لەو داتایانە بەوردی بخەینە ڕوو. هەروەها، سێیەم خاڵ لە ڕێککەوتننامەکەدا، ئاماژەیەکی ڕوونە بۆ ئەوەی ئەگەر هاتوو بە ئەنقەست تەواوی گروپێك یابەشێکی گروپێك بخرێنە بارودۆخێکی سەخت بەمەبەستی لەناوبردنییان لەڕووی فیزیکییەوە. ئایا حکومەتی عێراق ئەو خەڵکەی بەئامانجی لەناوبردنی فیزیکی ڕاگواستن؟ لێرەدا پێویستمان بە زانینی نیەتی حکومەتی عێراق هەیە داخۆ ئەو خەڵکەی بۆ ڕاگواستن؟

هەڵبەت لە هەڵمەتی دووەمی ڕاگواستن کە لە ناوەڕاستی هەشتاکانەوە دەستی پێکرد، چەندین بەڵگە و ئاماژەی ڕوون هەن لەسەر نیەتی حکومەتی عێراق بۆ جینۆساید، کە ئەو ڕاگواستنە بەشێك بوولە خۆئامادەکردن بۆ لەناوبردنی فیزیکی. ژمارەی کەمپە کاتییەکان زیاتر لە 9 کەمپ بوون لە تەواوی عێراق کە بیرتیبوون لە "ئەلسەلامییە، تۆبزاوە، نوگرە سەلمان، قەڵای نزارکێ، ئەبو غرێب، دوبس، کامپی سەربازی خالید و پوسیە (Mzuri, 2011:15). لەو کەمپانە ژن و پیاو و منداڵەکان جیا دەکرانەوە و پاشان بەرەو چاڵەکانی مەرگ بەڕێ دەکران (Kirmanj, 2013:20/21). بەڵام دۆزینەوەی ئەو مەبەستە لە ڕاگواستنی ساڵانی حەفتاکان پێویستی بە داتا و سەلماندن هەیە.

دیارە کە ڕاگواستنی زۆرەملێ تائاستێکی زۆر گرنگی پێدراوە. داواکاری گشتی لەدادگای تایبەت بە یوگۆسلافیا، لەپێناسەکردنیدا بۆ ڕاگواستن دەڵێت: "ئاوارەکردنی زۆرەملێی خەڵکی مەدەنی لەو ناوچانەی کە بەشێوەیەکی قانونی تیایدا دەژین، بەبێ هیچ هۆکارێك و بێ ئەوەی قانونی نێودەوڵەتی ڕێگای پێبدات" (.UN 2001:521). هەروەها لە چوارچێوەی دادگاییکردنی کارادیچ و ملادیچ، لەماددەی 61 دا دەڵێت: "دادگای تاوانی نێودەوڵەتی یوگوسلافیای پێشوو باس لەوە دەکات کە ڕەفتاری ڕەق و ئازاردان و دەستدرێژی و

ڕاگواستن، دەکرێت زیانێکی جەستەیی و ئەقڵی ترسناك لەسەر تاکەکانی گروپەکە دروست بکات و بکەوێتە ژێر تاوانی جینۆساید" (UN. 2001:521). بەو پێیەش کە لەپێشەوە لەپێناسەی "پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ڕێگرتن و سزادانی تاوانی جینۆسیاد" و لە برگەی دووەم باسم کرد، ئەو ڕاگواستنە سیستماتیکەی لە ناوەڕاستی حەفتاکان، دوای نسکۆی 1975 دەستی پێکرد، دەکرێت بچێتە قالبی یەکێك لە تاوانە نێودەوڵەتییەکان.

بەشی دووەم: پرۆسەی ڕاگواستن لە چوارچێوەی هێرشی بەشارستانی کردن دا؟

یەکەم: کورتەیەك لەسەر پرۆسەی ڕاگواستن

پرۆسەی ڕاگواستنی زۆرەملێ لە زۆر شوێنی دونیادا، لە چەندین فۆرمی جیاوازدا، وەکو یەکێك لەتاوانە نێودەوڵەتییەکان یاخود پاکتاوی ڕەگەزی، پێڕەوی لێکراوە. نەتەوەی کورد لە باکووری کوردستان، بەدرێژایی دەستەڵاتی عوسمانی، پاشان لەسەردەمی دەوڵەت ـ نەتەوەی تورکیدا، پرۆسەی دیپۆرتکردنی کورد بە مۆتیڤی جیاوازەوە بەردەوام بووە. ئەوەتا بەپێی ئەحکامەکانی قانونی 1178، لە ئەنجامی هەرەسی شۆرشی شێخ سەعیدی پیران، کوردەکان بە ڕێژەی جیاواز و لە شوێنی جیاوازەوە بەتایبەتیش لە شاری ئامەد و بایەزید گوازراونەتەوە بۆ شارەکانی ڕۆژئاوای تورکیا، یەکێکیش لەو شارانە ئێزمیر بوو (J. Jongerden, 2007: 178). هەروەها کرێین برۆك لە کتێبەکەیدا بەناوی (کوردەکان) زۆر بە وردی باس لەو دیپۆرتکردنە بە مۆتیڤی سیاسی دەکات، بەتایبەتی لە تورکیا کە بەدرێژایی سەدەی بیستەم بەردەوام بووە، بەتایبەتیش لە 1920 تا 1930 ڕێژەیەکی زۆر دیپۆرت کراون، (P. G. Kreyenbroek, S. Sperl, 1992:47). بێگومان شاری دێرسیمیش پشکی شێری لەو دیپۆرتکردنانە بەبەر دەکەوێت. هەموو ئەم دیپۆرتکردنانە مۆتیڤی سیاسی و ئەمنیان لە پشت بووە. نموونەی ڕاگواستنی بەشێك لە کورد بۆ ناوچەی خوراسان و ڕاگواستنی ژمارەیەکی زۆریش لە ڕۆژاوای کوردستان لەچوارچێوەی دامەزراندنی پشتێنەی بەعەرەبکردن، بەشێکە لەو سیاسەتە.

لە ئەڵمانیا، چیرۆکی نازیەکان و دیپۆرتکردنی جووەکان و کەمایەتیە دینی و ئیتنیەکان و قایمکردنیان لە کەمپەکان هێشتا لە بیر مرۆڤایەتی نەچوونەتەوە، بەڵام بێگومان مەبەست لەم دیپۆرتکردنانە لەناوبردن بووە، نەك ئەو فۆرمەی کە دەکەوێتە چوارچێوە هێرشی بەشارستانی کردن. پرۆسەی دیپۆرتکردن بە مەبەستی پاکتاوکردن لە بۆسنە و هێرزەگۆڤین، ڕواندا، دارفور و کۆسۆڤاش هەر هەمان دۆخی ئەڵمانیا بووە. ئەوەی لەکوردستانیش لەناوەڕاستی هەشتاکان ڕوویدا هەر هەمان فۆرمی جینۆسایدە.

دیپۆرتکردن لە ناوچە کوردیەکانی باشووری کوردستان ڕەهەندی میژوویی قوڵی هەن، بەتایبەتیش لە ناوچە سنوورییەکانی نێوان کورد و عەرەب. بەپێی ژمارەیەکی زۆر بەڵگەی هەمەجۆرەوە دیپۆرتکردن لەکەرکوك و دیالی و زۆر ناوچەی دی لە مێژەوە پێڕەوی لێ کراوە و عەرەبەکان هێنراون

له شوێنی کوردەکان نیشتەجێکراون. زۆرێك لەو کاروکردەوانە بە قانون و ڕێنوێنی و ڕێوشوێنی جیاوازەوە ئەنجام دراون! له 1969 تا 1972 هەڵمەتێکی گەورە کرایە سەر کوردە فەیلیەکان و حەفتا هەزار کەس بەرەو ئەودیو سنوورەکان دیپۆرت کران، پاشان له دووەمین هەڵمەتدا لەساڵی 1980، 120 هەزار کوردی دیکە، بەرەو ئەودیوی سنوورەکان دیپۆرت کران (سورمێ، 2005:104).

پرۆسەی دیپۆرتکردن و دووبارە نیشتەجێکردنەوە، کە بەعس ناوی نابوو (اعادة توطين) لەو کەمپانەی کە حکومەتی عێراق بەپێی نەخشەیەکی تایبەت و پلاندار دروستی کردن و ناوی لێنان کۆمەڵگا هاوچەرخەکان (مجمعات عصرية)، له 1976 بە پانتایی (10-15) مایل بەدرێژایی سنووری عێراق، ئێران و سوریا، دەستی پێکرد.

یەکێك لەو ناوچانەی کە پشکی شێری بەرکەوت ناوچەی باڵەکایەتی بوو. باڵەکایەتی کە زیاتر له (38) گوند و قەزا و ناحیە لەخۆدەگرێت، کەوتە ژێر ئەو هێرشە و زیانێکی گەورە هەم بە مرۆڤەکان و هەمیش بە ژینگە و سەرچاوە سروشتییەکان گەیشت[3].

دووەم: پرۆسەی هێرشی بە شارستانی کردن (Civilizing offensives)

پرۆسەی هێرشی بەشارستانی کردن، چوارچێوەیەکی تیۆری گرنگە بۆ تێگەیشتن لە پرۆسەی ڕاگواستن، وەکو پێوەرێك و لێکدانەوەی پرۆسەکە لەو چوارچێوە تیۆرییەدا. دیارە، چوارچێوەی بنەڕەتیی ئەو چەمکە دەگەڕێتەوە بۆ تیۆرییە فراوانەکەی "پرۆسەی بەشارستانیکردن" کە کۆمەڵناسی گەورەی ئەڵمانی نۆربێرت ئەلیاس دایهێناوە و "لەکارەکانی ئەوەوە هەڵێنجدراوە" (Powell, R. (2013).

پوختەی بیرۆکەی ئەو تیۆرییە خۆی لە دوو دیودا دەنوێنێت، دیوێکی دیار و دیوێکی شاردراوە، لەچوارچێوەی پلانێکی تۆکمەدا، کەپێشتر هەموو پایەکانی دیاریکراون. دیوەدیارەکەی ئامانجی بەشارستانیکردنە، پلانێکە لەخزمەت قوربانییەکان دایە، هەنگاوێکە لەپێناو ئەوان. بەڵام دیوە شاردراوەکەی، پیلانێکە لەپێناو گۆڕانگارییەکی بنەڕەتی مەترسیدار، بەدوای گۆاڕنکارییەکی ڕیشەیی لە چارەنوسی قوربانییەکاندا دەگەڕێت، چارەنوسێك کە سروشتی قوربانییەکان بەئاڕاستەیەکدا دەبات، کە لەکۆتاییدا خزمەت بە ئەنجامدەری پیلانەکە دەکات. لەو ڕووەشەوە، ئاماندا ڕوهۆڵف لە توێژینەوەیەکی خۆیدا لەسەر تیۆری پرۆسەی بە شارستانیکردنیکردندا، پرۆسەی هێرشی بەشارستانی کردن پێناسە دەکات بەوەی: "هەوڵدانێکی دوژمنکارانەیە (بەڵام مەرج نیە سەرکەوتوو بێت) لەلایەن ئەو خەڵکانەی کە خۆیان بەلاوە شارستانیە، بۆ پەرەپێدانی ڕێکار و مۆراڵی ئەو خەڵکانەی کە بە "کەمتر شارستانی" یا "بەربەری" دەژمێردرێن" (ئاماندا ڕوهۆڵف، ٢٠١٠). ئەوەش مانای وایە، ئەنجامدەر پێی وایە بەئامانجگیراوەکان شارسانی نین، یا کەمتر شارستانین، لەپێناو ئەوەی بەشارستانی بکرێن دەبێ لەو شوێنانە بیانگوازێتەوە بۆ شوێنی دیکە و نزیك لەخۆیان بن. ئەمە دیوە ئاشکراکەیە کە لەدیوە شاردراوەکەش ترسناك ترە.

بە شارستانیکردن لە دیدی گەلانی سەردەستەوە، یەکێکە لە پێویستیەکان و

ژمارەیەك ئامانجی لە پشتەوەن. حیزبی بەعس، ناسیۆنالیزمی عەرەبی، لە فۆرمێکی کولتوری باڵادا دەبینی، وەکو بەشێك لە شارستانیەتی عەرەبی، بۆیە لەڕوانگەی بەعسییەکانەوە، هەموو ئەوانەی لە نیشتمانی عەرەبیدا دەژین و عەرەبیش نین، هاوچارەنوسن لەگەڵ عەرەبەکان و دەبێت هەڵگری هەمان ئەو کولتورە بن کە عەرەب هەیەتی، چونکە کولتورێکی باڵایە و تێکەهەڵکێشە لەگەڵ ئیسلام. زیاد لەوەش، بۆ ئەوەی لەڕووی ئەمنییەوە سەقامگیر بن، ئەمەش مانای وایە لەڕووی ئەمنییەوە غەیرە عەرەبەکان جێگای متمانە نین و دەبێ بەشارستانی بکرێن یا بەمانایەکی دیکە (تەعریب) بکرێن. هەرکەسێکیش، بەپێی دەستوری بەعس کە لە 1947 ڕاگەیەندرا، کە لەو فۆرمەدا دەردەچن، لەگەڵ ئامانجەکانی عروبەدا یەك ناگرنەوە و لە نیشتمانی عەرەبیشدا دەژین، دەبێ وەدەربنرێن و دووربخرێنەوە (دەستوری بەعس، 1947).

لێرەدا، ئەوەی گرنگە بەوردی تێبینی بکرێت کارێکی وردی توێژەری هۆڵەندییە بەناوی ڕۆبەرت ڤان کریکن. ڤان کریکن لە کتێبەکەی بەناوی "نەوەیەکی ڕفێندراو"دا، سەبارەت بەوەی دەوڵەتی ئوسترالیا لەبەرامبەر هاوڵاتییانی ڕەسەنی ئوسترالیا ئەنجامی دا، "لە دەستبەسەرداگرتنێکی سیستماتیکانەی منداڵە ڕەسەنەکانی ئوسترالی و سەندنییان لە باوانەکانییان" (van Krieken, R. (1999).

لەوبارەیەشەوە، ڤان کریکن پێی وایە پرۆسەی بە شارستانیکردن لەخودی خۆیدا دەکرێت سەربگرێت بۆ شکستی بە شارستانیکردن لە فۆرمی هۆڤانیزم یا ئەوەی بە ئینگلیزی و هەندێك زمانی دیکە پێی دەڵێن (باربەریزم)ی شارستانیەتدا. کەواتە کارەکەی ڤان کریکن، بریتییە لە "هێرش یاخود (هۆڤانیزمی) بەشارستانیکردن، جینۆسایدی کولتوری و وەچەیەکی ڕفێندراو" لە ئوسترالیا!. پوختەی بیرۆکەی ئەو پیلانە، خۆی لە پرۆسەی ڕفاندنی منداڵە ڕەسەنەکانی ئوسترالیادا دەبینێتەوە. بیرۆکەکەش ئەوەبوو؛ ئوسترالییە پێست سپییەکان پێیان وابوو منداڵەکانی دانیشتوانە ڕەسەنەکەی ئوسترالیا دەبێ بە شارستانی بکرێن و جۆرە دابڕانێك ئەگەر بەهێزیش بێت، لەنێوان خەڵکی ڕەسەن و منداڵەکانییاندا دروست بکرێت. ئەوان بۆخۆیان ئەو منداڵانە بەخێو بکەن و پەروەردەیان بکەن، بۆ ئەوەی بەشارستانییان بکەن، وەکو هەوڵێك بۆ ئەوەی ئەو منداڵە ڕەسەنانە چیتر نەبنە ڕەهەندی باوانییان و کولتوری ئەوان هەڵنەگرن، بۆیە دەبێت وەکو منداڵی ئەوروپی بەخێوبکرێن و ڕۆشنبیری ئەوان وەربگرن. ئەم پرۆژەیە ناونرا "هێرشی بەشارستانی کردن"، لە فۆرمی پرۆسەی بە شارستانیکردندا ئەنجام درا.

ئەمەش مانای وایە کە گەلی ژێر دەست بەهۆی ئەو ململانێی و ڕەدکردنەوەیەی کە ئەنجامی دەدات لەدژی گەلی سەردەست یا هەژموونداری، نەگەیشتۆتە ئاستێکی شارستانی تەواو، هێشتا هەر دڕندەن و ناوشیارن، بۆیە دەبێت بە شارستانی بکرێن. پرۆسەکە بە دەستدرێژیکردنە سەر پێکهاتەی ئەم گەلە ژێردەستانە لە ژمارەیەك فۆرمی جیاوازی وەکو ڕفاندنی منداڵ و دابڕاندنیان لە کەسوکاریان، ڕاگواستنی زۆرەملێ بۆ شوێنی تازە، دەست پێدەکات. وەکو لە پێشەوەش باس کرا ئەم چەمکە لەگەڵ دابڕاندنی منداڵە

ڕەسەنەكانی ئوسترالیا داهێنرا، بەڵام لە چەندین شوێنی دونیادا ئەو پرۆسەیە لە فۆرمی جیاوازدا دووبارە بۆتەوە، بەتایبەتیش لە سەردەمی دەسەڵاتی عوسمانیەكان بەرامبەر نەتەوە ژێردەستەكان، یەكێكیش لەو نموونانە قوتابخانەی تایبەت داهێنران بۆ ئەو خێڵانەی ژێردەستەی عوسمانییەكان بوون بەناوی (عەشیرەت مەكتەبلەری). لەو بارەیەشەوە دكتۆر جەبار قادر بەوردی توێژینەوەی لەسەر كردوون (كادر ج. ٢٠١٦).

سێیەم: هۆكارەكانی ڕاگواستن

دەكرێت ژمارەیەك هۆكاری لاوەكی جیاواز هەبن لەپشت پرۆسەی ڕاگواستندا وناكرێت تەنها لەیەك هۆكار كورت بكرێنەوە. بەڵام هەمیشە و بەبەردەوامی گرنگترین هۆكار؛ خۆبەدەستەوەنەدانی خەڵكی باشووری كوردستان بووە. هەر لەسەرەتاوە، فشارەكانی دەوڵەتی عێراق بۆ ئەوەی پێكهاتەی كورد بكاتە بەشێك لە هاوكێشە مەزهەبییەكان، تاواندنەوە و داننەنان تەنانەت بەمافە كولتورییەكانی خەڵكی باشووری كوردستان، تا لەقۆناغی كۆماری بەعسدا، ئەو فشارانە دەگەنە لوتكە و خۆی لە پرۆسەی جینۆسایددا دەبینێتەوە.لەو چوارچێوەیەشدا، خەڵكی باشوور بەشێوەیەكی ڕژد و لەخۆبوردوانە ڕووبەڕووی ئەو فشارانە بۆتەوە و خۆیان بەدەستەوە نەداوە. ئەم خۆبەدەستە وەنەدانەش دەكرێت وەكو هۆكارێكی سەرەكی بۆ ئەو پرۆسەیە تەماشا بكرێت.

هۆكارە لاوەكییەكان خۆیان لەو خاڵانەی خوارەوەدا دەبیننەوە:

یەكەم: بوونی مەبەستێكی پێشینەی حكومەتی عێراق بۆ ڕاگواستن. وەكو ئەوەی لە ڕێككەوتنامەی جەزائیردا جێگای كراوەتەوە بەچۆلكردنی ناوچە سنوورییەكان. كێشەكە ئەوەیە نازانین ئەو پێشنیازە هی ئێرانی ئەوسا بووە یا هی عێراق. بەڵام لەزۆر كەسم پرسیار كردووە و هەموویان پێیان وابووە پێشنیازی عێراق بووە.

دووەم: ناوچەی گوندەواری لەباشوور، ڕۆڵێكی سەرەكی هەبووە لە پشتیوانیكردنی هێزەكانی پێشمەرگە. ئەوەش هەمیشە بەربەستێك بووە بۆ هێزەكانی داگیركەر.

سێیەم: خواستی بەعس بۆ ڕاگواستن، وەكو پلانێك بۆ تاواندنەوە و بەتاڵكردنی ناوچە كوردییەكان، لەڕێی دروستكردنی فشار بۆ ڕۆشتنی خەڵك بەرەو ناوچەكانی دیكەی عێراق.

بەشی سێیەم: ڕێوشوێنی میتۆدۆلۆژیای توێژینەوەكە

یەكەم: جۆری توێژینەوەكە و میتۆدۆلۆژی

ئەم توێژینەوەیە، بەیەكێك لە توێژینەوە وەسفیە شڕۆڤەكراوەكان دادەنرێت. سەرەتا كار لەسەر كۆكردنەوەی تەواوی زانیارییەكان دەكات، پاشان شرۆڤە و لێكدانەوەیان بۆ دەكات.

لەو توێژینەوەیەدا، میتۆدۆدۆلۆژیای فیگورێیشن وەكو چوارچێوەیەك دەبێتە دەروازەی شڕۆڤەكردن، وەكو هەوڵێك بۆ تێگەیشتن لە دیوە شاردراوەكانی پرۆسەكە و گرنگیپێدانێكی تەواو بە ڕەهەندەكانی. هەروەكو، ئالان وایتهۆرن ڕوونی كردۆتەوە؛ "جینۆساید ڕووداوێكی كتوپڕ نیە. بەڵكو لەبڕی ئەوە؛ هەنگاوێكی مەبەستدارە و شوێنپێی چەندین قۆناغی

دیاریکراو هەڵدەگرێت. بۆیە لە تێگەیشتنی میتۆدۆلۆژیای فیگورێیشندا، دەبێ قسە لە ڕابردوو بکرێت بۆ ئەوەی لە ئێستا و ئایندە تێبگەین. گەڕانەوە بۆ ئەو سەردەمە، لەڕێی شایەدحاڵەکانەوە، بەشێکی گرنگ دەبێت بۆ تێگەیشتن لەو سەردەمە و لە ئەنجامەکانی.

دووەم: ئامرازەکانی کۆکردنەوەی داتاکان

لەم توێژینەوەیەدا دیدار لەگەڵ چواردە کەس ئەنجام دراوە. هەموو ئەوانەی دیداریان لەگەڵدا ئەنجام دراوە، شایەدحاڵی ڕۆژانی ڕاگواستنن و بەشێکن لە قوربانیەکان. بچوکترین تەمەنی بەشداربوان 50 ساڵ بووە، تا تەمەنی ٧٠ ساڵیان تێدایە. ئەوەی کە گرنگە هەندێك لەوانە بەشێك بوون لە لیژنەیەك کە لە دۆڵی ڕۆست پێکهێندراوە بۆ ڕێگرتن لە ڕاگواستنی ناوچەکە. ئەرکی ئەو لیژنەیە سەردانی کردنی بەغدا بووە بۆ ئەنجام دانی دیدار لەگەڵ دەستەڵاتدارانی بەغدا، بەڵام هەموو هەولەکانیان بۆ نەك هەر ڕێگرتن لە ڕاگواستن بەڵکو بۆ دواخستنی ڕاگواستنیش تا کۆتایی هاتنی وەرزی دوورینەوەی دەغڵ و دانەوێڵە و چنینەوەی بەروبومی کشتوکاڵی و بێستانەکان شکستی هێناوە[4].

سێیەم: بوارەکانی توێژینەوەکە

بواری مرۆیی:

ئەوانەی لەو توێژینەوەیەدا بەشداربوون، لەهەموو چین و توێژێکی کۆمەڵایەتی پێکهاتوون، لە پیاو و ژن. هەموو ئەوانە بەشێک بوون لەو بەئامانج گیراوانەی کە خاك و خانوو و هەموو ئامرازێکی بژێوییان لەدەست داوە و زیانێکی ماڵی و دارایی زۆریان پێگەیشتووە. هەروەها ئەو ناوچەیە بەشێکە لەو ناوچانەی کە قەرەبووکردنەوەیان بووەتە هۆی کەمکردنەوەی کەمێك لە ئازارەکانیان، بەڵام هەرگیز نەبوو بەهۆی سرینەوەی ئازار و سەختیەکانی ژیان و باشکردنی گوزەرانیان.

لێرەدا، بۆبەرچاوڕونی زیاتر، تەمەن، ڕەگەز، باری کەسێتی، پلەی زانستی و پیشەی بەشداربووان لەو نەخشەیەدا دەخەینە ڕوو، بەو جۆرەی خوارەوە:

نەخشەی ژمارە (1): تایبەت بە ڕەگەز و باری کەسێتی و پیشەی بەشداربووان

ژ	تەمەن	ڕەگەز	باری کەسێتی	پلەی زانستی	پیشە	تێبینی
1	50+	پیاو	خێزاندار	خوێندەوار	بێکار	بەتەمەن
2	50+	پیاو	خێزاندار	سەرەتایی	کاری سەربەخۆ	
3	50+	پیاو	خێزاندار	سەرەتایی	بۆخۆی کار دەکات	
4	50+	پیاو	خێزاندار	پەیمانگا	فەرمانبەر	
5	50+	پیاو	خێزاندار	خوێندەوار	موختار بووە	بێکار
6	50+	ژن	خێزاندار	ناتوانێت بخوێنێتەوە	کابانی ماڵ	
7	50+	ژن	خێزاندار	ناتوانێت بخوێنێتەوە	کابانی ماڵ	
8	50+	پیاو	خێزاندار	ناتوانێت بخوێنێتەوە	بێکار	بەتەمەن
9	65+	پیاو	بێوەپیاو	خوێندەوار	خانەنشین	
10	50+	پیاو	جیابووەوە	ئامادەیی	فەرمانبەر	

11	+60	ژن	بێوەژن	خوێندەواری نیە	ژنی ماڵ
12	+50	پیاو	بێوەپیاو	خوێندەواری نیە	دوکاندار
13	+50	پیاو	خێزاندار	خوێندەوار	نوێژخوێن
14	+50	پیاو	بێوەپیاو	خوێندەواری نیە	خانەنشین

بواری شوێن:

نەخشەی دۆڵی ڕۆست

نەخشەی دۆڵی ڕۆست
دەڤەری باڵەکایەتی/ قەزای چۆمان، پارێزگای هەولێر

ئەوەی جێگای تێبینیە، بنکەی حیزبی بەعس، لەهیچ یەکێك لەو گوندانەدا نەبووە، مەگەر کەسانێك وەکو سیخوڕ ئامادەییان هەبووبێت. ئەمەش خاڵێکی سەرنجڕاکێشە بۆ توێژەران، چونکە دەکرێت بەعسییەکان نەیانتوانیبێت لەو گوندانەدا کار بکەن و خۆیان ڕابگرن. دەکرێت هەر ئەوەش یەکێك بێت لەو هۆکارانەی کە پەنا بۆ وێرانکردن و خاپوورکردنی ئەو گوندانە بردراوە.

خاڵێکی دیکە، کە زۆر سەرنجڕاکێشە، پێشمەرگە هیچ کاتێك پەلاماری ئەو بنکانەی پۆلیسیان نەداوە کەلەو گوندانەدا هەبوون. بەشێوەیەکی ئاسایی کاری خۆیان کردووە، لەکاتێکدا ئەو بنکانە نوێنەرایەتی حکومەتی عێراقیيان کردووە. ئەمەش

بەڵگەیەکە کە پێشمەرگە کێشەیەکی ئەوتۆی لەگەڵ ئەو بنکانەدا نەبووە کە پیشەییانە کاری خۆیان کردووە، لەکاتێکدا ڕاوەدونانی پێشمەرگەش کاری ئەو بنکانە نەبووە. جیالەهەموو ئەو تێبینیانەش، تاکە بنکەیەك کە لەهەموو گوندەکاندا هەبووە، مزگەوتە، بەڵام دوایی بەناوی قورئانەوە ئەو مزگەوتانە هەموویان تەقێندرانەوە و خاپوور کران.

نەخشەی ژمارە (2): ناوی ئەو بنکانەی کە لەگوندەکانی ئەو ناوچەیەدا هەبوون

ژ	پۆلیس	قوتابخانە	بنکەی تەندروستی	مزگەوت	نوسینگەی حیزبی بەعس	ئەنجومەنی گوند	بنکەی دی	تێبینی
1	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	
2	نەخێر	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	
4	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	نزیکبووە لەو گوندەی کە بنکەی تەندروستییان هەبووە
4	نەخێر	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	کۆمەڵەی جوتیاران
5	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	..	
6	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	
7	نەخێر	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	
8	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	
9	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	
10	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	حوجرەی فەقێیان	
11	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	
12	نەخێر	نەخێر	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	نەخێر	نەخێر	گوندێکی بچووك
13	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	نەخێر	
14	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	بەڵێ	نەخێر	بەڵێ	بەڵێ	

دووەم: لەڕووی دەوڵەمەندیەوە ئەو ناوچانە خەریك بوون بە کشتوکاڵ و ئاودێری و ماڵیاتەوە. ناوچەیەکی شاخاوی ڕازاوە و دەوڵەمەند بە بەرووبوومی سروشتی خۆرسك، لەوانەش دار، مازوو، قەزوان، بەڕوو، بەرووبوومی وەرزی وەکو ڕێواس و گەنگر و گێوژ، وێڕای ئاژەڵی کێوی.

ئەو نەخشەیەی خوارەوە کار و داهاتی ئەو خەڵکە پیشان دەدات کە لەو سەردەمەدا تیایدا ژیاون.

نەخشەی ژمارە (3): کار و داهاتی دانیشتوانی گوندەکانی ئەو ناوچەیە

ژ	پیشە	داهات	تێبینی
1	وەرزێر	مام ناوەنجی	
2	وەرزێر/ دوکاندار	باش	
3	کرێکار	دیار نەبوو	
4	قوتابی	داهاتێ تایبەتی نەبووە	پشتی بە دایکوباوکی بەستووە
5	موختار	نازانم	
6	کاری ماڵ، ماڵداری	باش بووە	
7	کابانی ماڵ و ماڵداری	زۆر باش بووە	
8	وەرزێر	مام ناوەنجی بووە	
9	شوانکارە	دیار نەبووە	
10	فەرمانبەر/وەرزێر	دیار نەبووە	هەبوو بووە

11	وەرزێر	باش بووە
12	نوێژخوێن	باش بووە
13	سەپان	خراپ نەبوو
14	سەپان	باش بووە

لەڕووی خزمەتگوزارییەوە، بەپێی ئەزموونی توێژەر کەلەو سەردەمەدا دانیشتووی ئەو ناوچەیە بووە، وێڕای ئەو زانیارییانەی کە لەخەڵکی ئەو دەڤەرە بەدەستی هێناوە، هیچێك لەو گوندانە ڕێگاوبانی ئۆتۆمبێل و کارەباشییان نەبووە. سەبارەت بە پڕۆژەی ئاو، هیچێك لەو گوندانە لەڕێگەی حکومەتەوە پڕۆژەی ئاویان بۆ نەکراوە، بەڵکو خەڵکەکە بۆخۆیان چارەسەری ئاویان کردووە وپڕۆژەی تایبەتییان هەبووە. هەرچی گواستنەوەی بەروبوومە کشتوکاڵییەکان بوون، هەموویان لەڕێی وڵاخەوە گواستۆتەوە بۆ سەر ڕێگاوبانی ئۆتۆمبێل.

سێیەم: ناوچەیەك بووە لەڕووی ستراتیژییەوە، هەرچەندە بۆ پێشمەرگە شوێنێکی لاپەرگە بووە و نەیانتوانیوە لەوێوە هێرش بۆسەر بنکە و بارەگاکانی هێزە ئەمنیەکانی حکومەتی عێراق بەرن، بەڵام لەوانەیە وەکو ناوچەی پشوودان و پێدارۆشتن بەشێوەیەکی سنووردار سوودی لێ وەرگیرابێت. بۆیە ئەم شوێنانە لەڕووی ستراتیژیەوە زیانێکی ئەمنی ڕاستەوخۆی بۆ دەستەڵاتی حکومەتی ئەوسای عێراق نەبووە، بەڵکو بەپێچەوانەوە سەرچاوەیەکی گرنگ و گەورە بووە بۆ دانەوێڵە و میوە و بەرووبوومی هەمەجۆر.

چوارەم: ئەو ناوچەیە هەرچەندە ناوچەیەکی دوورە دەست بووە بەڵام بەشێوەیەکی بەردەوام بنکەی پۆلیس و سەندیکای گوند و موختار و نەخۆشخانە و قوتابخانەی تێدابوون. بەدرێژایی ئەو زەمانەش بنکەکانی پۆلیس لەلایەن هێزەکانی پێشمەرگەوە پەلامار نەدراون. ئەمەش ئەو ڕاستیە دەگەیەنێت کە ڕاگواستنی ئەو ناوچانە لەڕووی ئەمنیەوە هیچ هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆ و مەترسیداری بۆسەر دەستەڵات و هێزە ئەمنیەکانی حکومەتی عێراق دروست نەکردووە.

بواری کات:

توێژینەوەکە تایبەتە بە ڕووداوەکانی سەروبەندی ڕاگواستن لەساڵی 1977 و ڕۆژانی پرۆسەی ڕاگواستنی خەڵك و گەیشتنییان بە ئۆردوگا زۆرەملێکان و بەشێك لە ژیانی ناو ئۆردوگاکان.

چوارەم: نموونە یاخود (سامپل):

هەڵبژاردنی کەسە بەشداربووەکان زۆربەی جاران خۆڕسك و هەڕەمەکی بووە، بەڵام هەندیك جار لەشێوەی تۆپەڵە بەفر، ڕێنوێنی بووە بۆ شارەزایی و پەیوەندی ڕاستەوخۆی کەسەکان بە ڕووداوەکانەوە، بۆ نموونە هەڵبژاردنی هەندێك لەوانەی کە ئەندام بوون لەو لیژنەیەی کە پێکهێندرابوو بۆ ڕێگرتن لە ڕاگواستن، بەو مەبەستەش سەردانی بەغدایان کردووە بەمەبەستی پەیوەندیکردن بە دەستەڵاتدارانی بەغداوە، بەڵام هەوڵەکەیان بێهودە بووە. یا کەسانێك بوون کە زانیاریەکی ڕاستەوخۆیان لابووە سەبارەت بە ڕووداوەکان.

پێنجەم: گریمانە:

هەرچەندە بڕیاری ڕاگواستنی ناوچە گوندنشیەکانی باشووری کوردستان بەشێکە

لە ڕێککەوتننامەی جەزائیر (Högbladh, S. 2011)) بەمەبەستی دابڕاندنی پارچەکانی کوردستان لەیەکدی و داخستنی سنوورەکان، واتە ئامانجێکی ئەمنی تەواوی لەپشتەوەیە، لەگەڵ ئەوەشدا لەناو خەڵك بڵاوییان کردەوە کە ئەوناوچانە سەخت و دوورەدەست و شاخاوین و بەئاسانی خزمەتگوزارییان پێناگات، ئەگەر پێشییان بگات، تێکدەران (کەئاماژە بوو بۆ هێزەکانی پێشمەرگە)، ئاستەنگ بۆ گەیاندنی خزمەتگوزارییەکان و کارمەندانی دەوڵەت دروست دەکەن، دەست بەسەر کەلوپەلەکانی میری و ئەو هاوکارییانەشدا دەگرن کە بۆناوچە سەختەکان دەنێردرێن. هەروەها ئەزیەتی دانیشتوانی گوندەکان دەدەن و سەرانەیان لێ وەردەگرن، سوود لەناوچەکە وەردەگرن بۆ پەلاماردانی بنکە و بارەگا سەربازییەکان و پۆلیس.

لەڕاستیدا هەموو ئەو پاساوانە مۆتیڤی ئەمنی و سیاسییان لەپشتەوە بوون و بەپێی ئەو وردەکارییانەی کە بەشداربووەکان خستوویانەتە ڕوو، هیچێك لەو پاساوانە بنەمایەکی ڕاستییان نەبووە. بۆیە، گریمانەی ئەوە دەکەین کەئەو پرۆسەیە بەشێك بووە لە هەڵمەتی "هێرشی بەشارستانی کردن" و دروستکردنی بەربەستی ڕاستوخۆ بۆ ژیان و ئارامی و بژێوی خەڵك لەو ناوچانە. ئەمەش ڕاستەوخۆ دەچێتە چووارچیوەی پێناسەی "پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆڕێگریکردن لەتاوانی جینۆساید". لەو پێناسەیەدا هاتووە:

"جینۆساید هەموو ئەو کردارانە دەگرێتەوە کە بە مەبەستی لەناوبردنی هەموو یان بەشێك، لە نەتەوەیەك، گرووپێکی ئیتنی، ڕەگەزێك یا گرووپێکی ئاینی ئەنجام دەدرێن، لەڕێگای:

1. کوشتنی ئەندامەکانی گرووپەکە؛

2. دروستکردنی هەر هۆکارێکی جیددی جەستەیی یا ئەقڵی بۆ ئەندامانی گرووپەکە؛

3. بە ئەنقەست تەواوی گرووپێك یا بەشێکی گرووپێك بخرێنە بارودۆخێکی سەخت بە مەبەستی لەناوبردنیان لەڕووی فیزیکییەوە.." (سادیق أ. 2016).

ئەم ڕاگواستنە بە پێچەوانەی پاساوەکانی هێز و دامودەزگاکانی حکومەتی عێراقەوە، ڕاگواستن هۆکارێکی سەرەکی بوو بۆ: یەکەم: زۆربوونی نەخۆشیە کۆمەڵایەتیەکانی وەکو خەمۆکی، هەروا دیاردەی خۆکوشتن و کێشە کۆمەڵایەتیەکان. دووەم: بێکاری. ئەو خەڵکەی کە تائەوکاتە هێزێکی بەرهەمهێن بوون، لەدوای ڕاگواستن بوون بۆ هێزێکی پەککەوتە و گەمارۆدراوی ناوکەمپەکان و بڵاوبوونەوەی بێکاری بەشێوەیەکی سەرتاسەری.

سێیەم: بەهۆی بێکارییەوە، زەمینەسازییەك کرا بۆ ڕاکێشانی خەڵك و ناچارکردنێکی ڕاستەوخۆ بۆ چەکدارکردنییان و کردنییان بەبەشێك لەهێزێکی یارمەتیدەر بۆ سوپاس و هێزە ئەمنییەکانی دیکە، کە ئەوسا ئەو هێزە ناسرابوو بە "ئەفواجی خەفیفە".

چوارەم: توانای کۆنترۆڵکردنی ڕاستەوخۆی ئەو کەمپ و کۆمەڵگایانەی کە خەڵکە ڕاگوێزراوەکەیان تێدا ئاخنیبوون. هەموو ئەو کەمپانە لەڕێی بنکە و بارەگا ئەمنی و سەربازی و سیخوڕییەکانی ڕژێمەوە گەمارۆ دەدران. دەروازەکانی هەموو ئەو کامپ و ئۆردوگا زۆرەملێیانە، بەخاڵی پشکنین و بنکە سەربازییەکان گیرابوون. هاتوچۆی

هاوڵاتییان سنووردارد‌ەکرا و پشکنینی ورد دەکران.
پێنجەم: بەئاسانی دەستگیرکردنی هەر کەسێك یا گروپێك کەگومانی جموجۆڵی سیاسییان دەکەوتە سەر. وێڕای ئەوەش کۆنترۆڵکردنی تەواوی قوتابخانە و بنکە تەندروستییەکان. پاواکردن و قەدەغەکردنی هەموو جۆرە چالاکییەک لەو کەسانەی کە سەربە حیزبی بەعس نەدەبوون
شەشەم: بەڵگەیەك لەسەر ئەو دۆخە نالەبارەی کەلەو کەمپانە دروست بوو، دەستگیرکردن و ڕاگواستنی بارزانییەکان بوو بۆ شوێنێکی نادیار. ئەو ئۆردوگایانەی کە بارزانییەکانی تیادا دەژیان بەهێزە هاوبەشە ئەمنییەکانی حکومەتی عێراق گەمارۆدران و هەموو ئەو پیاوانەیان لەکاتێکی پێوانەییدا دەستگیرکردن کە تەمەنییان لەسەرەوەی ١٤ ساڵیدا بوون. ئەگەر ئەو ئۆردوگایانە نەبووان مەحاڵ بوو بتوانن ئەو ژمارە زۆرە لەخەڵك دەستگیربکەن، کەدواتر لەباکووری عێراق کۆمەڵکوژ کران.
ئەم هۆکارانە، هەموویان دەچنە چوارچێوەی هێرشی بەشارستانی کردن. لەهەمانکاتیشدا بەپێی پێناسەی جینۆسایدی نەتەوە یەکگرتووەکان، کەلەبڕگەی سێدا باس لە "دروستکردنی هەر هۆکارێکی جیددی جەستەیی یا ئەقڵی بۆ ئەندامانی گروپەکە" دەکات، دۆخێکی سایکۆلۆجی قورس و نالەبار بۆ ڕاگوێزراوەکان دروستکرا. لەژینگەیەکی تەندروست و سازگارەوە، خرانە ژێر چاودێرییەکی توندی ژینگەیەکی وشك و گەرم و پیسەوە، کە لەئەنجامدا ڕێژەیەکی زۆر لەو هاوڵاتییانە گیانییان لەدەست دا.

بێجگە لەوەش، ئەوەی نوێی ئەو ڕاگوێزراوانە خرایە ژێر کۆمەڵێك گوشاری جیاوازەوە، لەڕێی چاودێریکردنی ڕاستەوخۆ لەلایەن یەکێتی قوتابییانی عێراق، کە ڕێکخراوێکی سەر بە حیزبی بەعس بوو، وێڕای بڵاوبوونەوەی بنکەکانی حیزبی بەعس و بەزۆرکردنی خوێندکاران بەبەعسی و بەکارهێنانیان لەچالاکی نەخوازراوەوە.

بەشی چوارەم: شرۆڤەکردنی ئەنجام و وردەکارییەکانی توێژینەوە

لەدوتوێی ئەو دیدارە ڕاستەوخۆیانەی کە لەگەڵ شایەدحاڵەکان ئەنجامماندان، دەرخستنی دوو ئاست گرنگبوون بۆ ئەوەی لەوە تێبگەین داخۆ بەڕاستی پاساوەکانی حیزبی بەعس لەجێی خۆیاندا بوون، یاخود ئامانج بەتاڵکردن و سوتاندنی ئەو ناوچانە بوو کە سەرچاوەیەکی ئابووری و گەشتیاری بێوێنەیان پێك دەهێنا.

ئاستی یەکەم:

زانین و شرۆڤەکردنی ئەو ئاکامە مەترسیدارانەی کە دوای ڕاگواستن دروستبوون، لەڕووی فیزیکی و سایکۆلۆژییەوە.

ڕاگواستن، بێجگە لەوەی کە تاوانێکە دژ بە مرۆڤایەتی، لەهەمان کاتیشدا، بەپێی پێوەرە تایبەتەکانی خۆی، تاوانێکە دەکرێت بچێتە قالبی دایکی تاوانەکان کە جینۆسایدە. لێرەدا، پرۆسەکە تەنها چرکەساتێك نیە، کە مرۆڤەکان ڕادەگوازرێن بۆ شوێنێکی دیکە و پاشان هەموو شتێك کۆتایی دێت. ئەوەی لێرەدا گرنگە، زانینی چرکەساتی ڕاگواستنە، بۆ ئەوەی هەم لەدواندنی هەستەکانی ڕاگوێزراوان و هەمیش

لەدوتوێی هەندێك پرسیاری دیکەدا لەوە تێبگەین کە ڕاگواستن بەشێك بووە لە بە تراژیدیاکردنی ژیانی ئەو خەڵکە و دانانی سەرەتایەك بۆ چیرۆکێکی درێژتر و بێکۆتایی کە تائەمڕۆش دەرهاوێشتەکانی هەر بەردەوامن[5].

لێرەدا، بەمەبەستی ئاسانکاری بۆ بەشداربووان و بەمەبەستی زانینی لایەنی سایکۆلۆژی ڕاگوێزراون، ویستمان لایەنی دەروونی ڕاگوێزراوان لەچرکەساتی ڕاگواستندا بزانین، لەدوتوێی پرسیارێك و هەشت لقە پرسیار.

پرسیارەکە:

کە ئێوەیان ڕاگواست، هەستت بەچ شتێك لەمانەی خوارەوە کرد؟

نەخشەی ژمارە (4): تایبەت بە لقە پرسیارەکان

ژ	لقە پرسیارەکان	بەڵێ	نەخێر
1	لەڕەگوڕیشەوە دەریانهێنام و ڕفێندرام	14	0
2	هەستم بەنامۆیی و خەموپەژارەیەکی زۆر دەکرد	14	0
3	هەستم بە بێحورمەتی و بێکەسی دەکرد	14	0
4	زۆر دڵم پێخۆش بوو وامزانی هاتوومەتە بەهەشت	0	14
5	بەلامەوە ئاسایی بوو و لێرەبا یان لەوێ گرنگ ئەوەیە بژین	0	14
6	هەستم کرد کە سەختییەکانی ژیان لێرەوە دەست پێ دەکەن	14	0
7	مەترسییەکی زۆرم لێنیشت و تائێستاکەش بەری نەداوم	14	0
8	هی دی:		

وەڵامەکانی لقە پرسیاری هەشتەم، کە هەموویان دەربڕینێکی تایبەت بەخۆیان هەبووە، لەخوارەوە بەڕیزبەندی داندراون:

1. تائەمڕۆ ئەو ڕۆژەم لەگەڵدا دەژیت دیمەنەکانم لەبەرچاو لاناچن

2. هەرچەندە خەڵك زۆر چاویان کرانەوە، بەڵام بەدیوی دیکەدا، ڕووبەڕووی تەحەددای گەورەتر بوینەوە

3. هەستم بەنائومێدییەکی گەورە دەکرد چونکە نەمانتوانی بەرگری لەخۆمان بکەین!

4. کاتی گواستنەوە هەستم کرد سەرەتای لەناوچوونمانە

5. هەستم بەشەرمەزارییەکی گەورەکرد، چونکە خۆمدا بەدەستەوە

6. ئەوڕۆژە زۆرگریام، بۆزیاتر لەساڵێکیش توشی خەمۆکی بووم، بەڵام دوایی فریای خۆم کەوتم

7. هاوسەرەکەم توشی خەمۆکی بوو و بەرینەدا تا مرد

8. تائەمڕۆ ئەم ڕۆژەم لەگەڵدا دەژیت و دیمەنەکانم لەبەرچاو لاناچن

9. ئەوڕۆژە زۆر گریام

10. برام ئەوانە چین، ئەو زمانە ناسکە چیە؟ لەو ڕۆژەدا هەستم کرد ئێمەیان ئەتك کرد و کۆتاییمان پێهات. ئێمە ئیدی وەکو خۆمان لێ نایەتەوە.

11. لەو ڕۆژەدا تفم لەخۆم دەکرد. بەعس بەکافریش حیسابی بۆنەکردین کە داوامان لێکرد جزیەمان لێ بستێنن.

12. دەمویست خۆم بکوژم، بەڵام ژن و منداڵەکانم دەدیتن بۆیە پەشیمان دەبوومەوە

13. من یەکێکم لەوانەی کە هەمیشە بەسەبرەوە لەو جۆرە ڕووداوانە دەڕوانم

14. دەبوایە لەوێ بمرین بەڵام بەو زەلیلیلییە ڕازی نەبین، ئاخ یەکگرتوو نین

گوڤارا زانکویا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی وکومەلناسی)، بپ 186-213، 2019
(ژمارەکا تايبەت)، سەنتەرێ ڤەکولینێن جینوسایدی، زانکویا دهوك

ئەگەر بەوردی لە وەڵامی ئەو پرسیارە و لقە پرسیارەکان بڕوانین، ئەنجامەکان سەرسوڕهێنەرن و بەهیچ جۆرێك بەلای ئەو پاساوانەدا ناچن کە ئەوکاتە حیزبی بەعس دەیوروژاندن و بڵاوی دەکردنەوە. بێجگە لەو لقەپرسیارانەش کە ئامادەمان کردبوون و بەبەڵێ یاخود بە نەخێر وەڵامییان دەدایەوە، وەڵامێك بۆ بەشداربووان بەجێهێڵدرا. لەهەر چواردە وەڵامەکەدا کەڵێنێك نابینین بەعسییەکان بتوانن بیکەن بە پاساو بۆ ئەو سیاسەتەی کە پێرەوییان لێ دەکرد. هەموو وەڵامەکان خەمناك و ترسناکن. گەڵێکیش لەوانە ژیانێکی پڕلەخەفەت و نائارامییان بەسەر بردووە.

لەپرسیارێکی تایبەتدا، کە پەیوەندی بەچوارچێوە تیۆرییەکەی ئەو توێژینەوەیە هەیە، وەڵامەکان بەو جۆرەی خوارەوەن:

پرسیارەکە: بەعس دەیگوت ئەو خەڵکە بەشارستانی دەکەین، ڕای تۆ چییە؟

نەخشەی ژمارە (٥): تایبەت بە وەڵامەکانی هێرشی بەشارستانی کردن

ژ	وەڵامی پرسیارەکە	تێبینی
1	بەچی؟ بەتەلەڤیزیۆنێك بۆ ئەوەی تەماشای خۆی بکەین؟ کاکە شارستانیکردن بەخانووی مۆدێرنیش نیە، بەڵکو بە ئیرادەیە، بەعس ئیرادەی لێ سەندین و ئێمەش بوین بە مریشکی مەسلەحە و بەئاسانی دەستەمۆی کردین. ئێستاش باجەکەی دەدەین.	لێسەندنەوەی ئیرادە
2	خەڵك لەئۆردوگا فێری زۆرشتی مۆدێرن بوون، بەڵام زۆربەیان ئەخلاقییان لەدەست دا. چۆن؟ لەلادی داوێنپیسی و خیانەتی زەوجی نەبوو، یازۆر دەگمەن بوو، لەئۆردوگا سەریهەڵدا و بوو بە دیاردە. لەئۆردوگا فێری تەوالێت بووین، بەڵام بەدیوەکەی تردا هەموو ئینتیمایەکمان بۆ وڵات لەدەست دان و پیسوپۆخنتر بووین. لەلادێ پشتمان بەخۆمان دەبەست بۆ لەتە نانێك، بەڵام لێرە بووین بەجاش بۆ پارە. لەلادێ ڕێز هەبوو لەنێوان خەڵك، هاوکاری هەبوو، بەڵام لەکۆتاییدا ئەو ڕێزە زۆر بەرەو کزی ڕۆیشت، ئیدی ناشزانم شارستانییەت چیە؟	لەدەستدانی ئەخلاق، ئیرادە و پشتبەخۆبەستن. هەستکردن بە لەدەستدانی بەها و نۆرمەکان (ئانۆمی)
3	بەعس ئێمەی نەك هەر شارستانی نەکرد، بەڵکو لەڕەگوڕیشەوە دەریهێنانین، تاوامان لێهات نەتوانیمان ببین بە شاری، کەئەسڵەن خودی ئەو ئۆردوگایانە نەبوون بە شار، نەدواییش بەکەڵکی ژیانی گوند هاتینەوە. کەواتە وەکو دەڵێن لەهەردوو دینان بوین. دەی بەچی بەشارستانی کردین؟ بەڵێ ئەگەر لەناوەندی ئۆردوگا، یەك تا دوو قوتابخانەی بۆ بکردباینەوە. یاخود چەند کارگە و کۆمپانییایەکی لەناو ئەو ئۆردوگایانە بۆ بینابکردباین! ئەگەر بینایەیەکی شانۆی بۆدروست بکردباین. ئەگەر چەند کارگەو و چەند کۆمپانییایەکی لەناو ئەو ئۆردوگایانە بۆبیناکردن، ئەگەر نا بینایەکی شانۆی بۆ بیناکردبان. چەکی داینە دەست و گوتی ئەوە سەرچاوەی ژیانتانە، ئێمەش گەمژانە باوەڕمان کرد. دەی هۆکارەکانی بەشارستانیبوون چین؟ زۆربەی لادێکانی کوردستان وەکو پارچەیەك لەبەهەشت وابوون، لەڕووی هەڵکەوتنی سروشت و جوانی و سەوزایی ناوچەکە، بەڵام لەئۆردوگا لەناو تۆز و خۆڵ کەوتبووین. ئەوخەڵکە کەوتبووە سەر یەکدی و کەڵەکە بووبوو. لەئەنجامدا بووین بە مێگەل و وەکو تەیرێکی پەڕووباڵکراو، پەڕوباڵییان کردین.	زەمینەسازی بۆ چەکداربوون و خۆلەدەستدان بێبەهایی و لەدەستانی نۆرمەکان (ئانۆمی)
4	لەوانەیە هەندێك دەرهاوێشتەی پۆزەتیڤی لێکەوتبنەوە، بەڵام لە ئەساسدا ئەو ڕاگواستنە بووە هۆی تێکدان و لەدەستدانی تەواوی بەها و نۆرمەکانی کۆمەڵگاکەمان	هەستکردن بە لەدەستدانی بەها و نۆرمەکان (ئانۆمی)
5	نەك هەر بە شارستانی نەکراین، بەڵکو لەهەردوو دینان بووین	وێرانبوون (سفربوونەوە)
6	نازانم شارستانیبوون چیە؟ ئێمە لەلادێ ئازاد بووین. پەیوەندی ژن و پیاو پێچ و پەنای تێدانەبوو. ژن و پیاوەکان بە مێرد و بە ژنەکان کەم وابوو ژێربەژێر پەیوەندی	لەدەستدانی ئازادی و داماڵین لە کولتوری کوردەواری

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:1، (زانستێن مروڤایەتی و كومەلناسی)، بپ 186-213، 2019

(ژمارەكا تایبەت)، سەنتەرێ ڤەكولینێن جینوسایدی، زانكویا دهوك

	ناشەرعی ببەستن، چونکە بۆ کەش و هەوای لادێ قورس بوو. بەڵام پەیوەندی نێوان کچ و کوڕ زۆر لەوەی ئۆردوگاکان ئاسانتر بوو، کێشەکانیش کەمتر بوون. ئۆردوگا بۆ خەڵی کوردستان بوو بە مۆتەکە، نەئەوەتا کولتوری شاری تێدابێت، نەکولتوری لادێش مایەوە.	
7	بەعس هەموومانی تاواندەوە، ئەو سیما کوردەوارییانەی کە ماومانە هەمووی زاهیرە، لەناوخەوە ئێمە تاوانیندراینەوە. بەعسیش هەر ئەوەی دەویست. دەیویست مرۆڤێکی بێ ئیرادە دروست بکات. ئێستا ئێمە خەڵکێکی بێئیرادەمان هەیە و ناتوانن لەگەڵ سەختی ژیان هەڵبکەن، بۆیە تاسەر ئێسقان تەمبەڵ بوون. ئیدی شارستانی مانای چیە؟ مانای گەورەبوون بە شیر و کێك؟ یاتێگەیشتن لەزەحمەتییەکانی ژیان و بەرهەمهێنان؟	زیادبوونی ڕواڵەت و لەدەستدانی ئیرادە
8	ئەوجا، لۆ بەعس لۆخۆی شارستانی بوو تا ئێمە بکات بە شارستانی؟ نەخێر. دوای ڕاگواستن ئەوەندە ڕۆشنبیرییەی هەشمان بوو ئەویش ڕۆشت.	سفربوونەوە
9	ڕاستە نیوەی کوردی ناو ئەو ئۆردوگایانەی کرد بە چەکدار. ژنکوشتن نەبوو، لەکەمپەکاندا سەری هەڵدا. دامێنپیسی و خیانەی زەوجی لەلادی دەگمەن بوو، لە ئۆردوگاکان بوو بە دیاردە.	چەکداربوون و خیانەتی سیاسی و کۆمەڵایەتی
10	ڕاستە، لەژیانی ئاسایی خۆمان کەس جورئەتی نەدەکرد سوارمان بێت. بەڵام بەعس لە ئۆردوگاکان کەسمانی بە دەستونوێژ نەهێشتەوە. شیرازەی کۆمەڵگای ئێمە لەو ئۆردوگایانە وەها تێك چوو، هەرگیز وەکو خۆی لێنایەتەوە. بەشارستانی کردن، یا لەئینسابوون خستن؟ ئێمە لەمرۆڤبوون خراین	سفربوونەوە و لەمرۆڤبوون خران
11	وەڵا برا کەهاتینە ئۆردوگا دین نەما، ئەخلاق نەما، ویژدان نەما. بەمروری زەمەن، ئەوان گۆڵی خۆیان لێکردین و هیچ نەما پێمان نەکەن.	سفربوونەوە هەستکردن بە لەدەستدانی بەها و نۆرمەکان (ئانۆمێ)
12	دەزانی، ژیانمان سەخت بوو لەلادێ بەهۆی نەبوونی ڕێگاوبان و خزمەتگوزارییەکان، بەڵام خۆشبەخت و سەرفراز بووین. حیلەوحەواڵە و بێویژدانیمان لەسنووری خۆمان بوو، بەڵام کەهاتینە ئەو ئۆردوگا نەفرەتییانە، هەندێك خەڵك لەبێویژدانی و حیلەوحەواڵە بوون بە وەستا.	هەستکردن بە لەدەستدانی بەها و نۆرمەکان (ئانۆمی)
13	زۆر لەوێ کەلیمێ تێناگەم، بەڵام هەندەی دەزانم نە خۆشیێ گوندیمان ما، نە خۆشیێ شاریشمان دیت. ئەمەیان خستە وەزعەکی کە کەس حەسودیێن پێ نەبات. بەتایبەتیش سالینە هەوەلی کافرن پێ بوسورمان دەبوون.	ئێش و ئازار سفربوونەوە
14	دەزانی لەگوندیدا؛ روحم هەبوو، هاوکاری و هەرەوەرزی هەبوو، گەورەیی و گچکەیی هەبوو. هەمووا دیفاع لەئێکدی ئەکرد. کولتورەکی جوانمان هەبوو و خەڵك هەمووی پێیوە پابەند بوو. لێرە، هیچ نەما، هەر بەجیددی لەجلوبەرگمان ڕووتکارینەوە. فێری خیانەت بووین و لۆدوژمنی خۆن چەکمان خستە شانی. بەقەناعەتی من مردن باشتر بوو لەو نانەی بەخیانەت و حیزی پەیدا دەکرا.	هەستکردن بەلەدەستدانی بەها و نۆرمەکان (ئانۆمی).

لەو خشتەیەدا و لەوەڵامەکانی بەشداربووواندا، ئانۆمی بەزەقی هەستی پێدەکرێت. بەشداربووان تا ئەمڕۆش لەڕەوشێکی سایکۆلۆژی باشدا نەبوون. ئەم وەڵامانە پێچەوانەی هەموو ئەو پاساوانەن کە حیزبی بەعس دەیخستنە ڕوو بەمەبەستی وێران و خاپوورکردنی گوندەواری.

ئاستی دووەم

بەراوردکردنی ژیانی گوند و ئۆردوگا زۆرەملێکان.

بەراوردکردنی ژیانی گوند و ئۆردوگا زۆرەملێکان هەر دەبێ لەڕێی دواندن و قسەکردن لەگەڵ شایەدحاڵەکان و ئەو قوربانییانەش بێت کە وەبەر هەڵمەتی ڕاگواستن کەوتن، چونکە ئەوان بەکردەوە هەردوو ژیانییان بینیون. لەخوارەوەدا لەڕێی خشتەیەکدا وردەکاری ڕاوبۆچوونی بەشداربووان دەخەینە ڕوو. لەو خشتەیەدا، وێڕای دیاریکردنی ڕەوشی گەڕانەوە

بۆگوند و بەراوردكردنی بە ئۆردوگا داهاتی بەشداربووانیش دیاریكراوە: زۆرملێكان، هاوكاری حكومەت و ئاستی

نەخشەی ژمارە (6): تیبەت بە گەڕانەوە بۆ گوند

ژ	بۆ نەگەڕاویتەوە بۆ گوند	بۆ گەڕاویتەوە بۆ گوند	خانوویان دروست كردۆتەوە	هیچ جۆرە سلفەیان وەرگرتووە	داهاتی مانگانەیان چەندە
1	یەك ڕۆژیش لەو ئۆردوگایە هەستم بە ئارامی نەدەكرد	چونكە لێرە ئارامتر و خۆم بەلاوە مرۆڤە.	بەڵێ	بەشێ خانوێك بلۆك و چیمەنتۆم وەرگرت	مانگانە موچەی ملیۆنێك زیاتر لەگەڵ هەندێك كار و كەسابەتی دیكە
2	بەتەواوی نەگەڕاومەتەوە	تەنها هاوینان دەچمەوە گوند	بەڵێ	بەشێ خانوێك بلۆك و جیمەنتۆم وەرگرت	داهاتم باشە، بەڵام مەسرەفیشم زۆرە چونكە قەڵەباڵغ بووین
3	بەتەواوی نەگەڕاومەتەوە چونكە منداڵەكان دەخوێنن		بەڵێ	بەشێ خانوێك بلۆك و جیمەنتۆم وەرگرت	داهاتم خانەنشینییەكەیە كە ناگاتە ٤٥٠ هەزار دینار
4	چونكە لەئۆردوگا كار دەكەم	هاوینان دەگەڕێمەوە	بەڵێ	نەخێر	یەك ملیۆن و نیو
5	چونكە بێتاقەت بووم و كەلكی ئیشكردنم نەماوە		بەڵێ	نەخێر	دیار نیە
6	هاوسەرەكەم نەماوە و كوڕەكانیشم دەچن ئیدارەی موڵكەكان دەكەن		بەڵێ	نەخێر	وەزعم باشە و كورەكانم هەموویان ئیش دەكەن
7		زۆر هۆكار: - چونكە زیاتر هەست بە ئارامی دەكەم - ئیدارەكاردنی موڵكەكانم - ئێرە زێدی بابوباپیرانمە - لێرە دین تاعەتیشم باشترە - دوورم لە ژاوەژاوی ئۆردوگا	بەڵێ	نەخێر	شوكر وەزعم زۆر باشە، بەڵام نازانم چەندە
8		- چونكە زیاتر هەست بە ئارامی دەكەم - ئیدارەكاردنی موڵكەكانم - ئێرە زێدی بابوباپیرانمە - لێرە دین تاعەتیشم باشترە - هەروەها چۆن بەزۆری ڕاگوێزران ویستم لەیەكەمین دەرفەت وەكو پێش ڕاگواستنم لێ بێتەوە	بەڵێ	نەخێر	ژیانم خۆشە
9		- چونكە زیاتر هەست بە ئارامی دەكەم - ئیدارەكاردنی موڵكەكانم - ئێرە زێدی بابوباپیرانمە - لێرە دین و تاعەتیشم باشترە - بۆ ئەوەی لەو ئۆردوگایە نەمرم	بەڵێ	نەخێر	ژیانم خۆشە. لەگەڵ باخچەكەم خەریكم
10		- چونكە زیاتر هەست بە ئارامی دەكەم	بەڵێ	نەخێر	ئێستا هەموو دونیا هی منە

		- ئیدارەکاردنی موڵکەکانم - ئێرە زێدی بابوباپیرانمە - لێرە دین تاعەتیشم باشترە - ئەسڵەن ئەوە هەر پرسیار نیە. کەی زێدی خۆت دونیای بیرەوەرییەکانت بەدیلی دەبێت			
11	قوتابخانەمان لەگوند نیە		بەڵێ	نەخێر	باشە
12		موڵکم هەیە و کەس نیە ئیدارەی بکات بێجگە لەخۆم	بەڵێ	بەشێ خانوێك بلۆك و جیمەنتۆم وەرگرت	زۆر لەخۆم زیاترە
13	منداڵەکان دەخوێنن	بەس هاوینان دێمەوە گوند	بەڵێ	نەخێر	باشە، دەژین
14	توانام نەماوە و هیچ موڵکیشم لەگوند نەماوە		نەخێر	نەێر	خانەنشینیم هەیە ٣٠٠ هەزار خۆم و خێزانم

ئەوەی لەو نەخشەیەدا بەرچاو دەکەوێت، ئەنجامێکی گرنگە و چەند ئاماژەیەکمان دەدەنە دەست:

یەکەم: لە 14 کەس 13 کەس خانوویان دروست کردۆتەوە، بەڵام تەنها پێنج کەس هاوکاری حکومەتییان وەرگرتووە بۆ دروستکردنەوەی خانوبەرەی خۆیان. ئەمەش ئاماژەیەکە بۆئەوەی کە گوندەواری لەدوای ڕاپەڕینیش بێپلان و ستراتیژیەت تێپەڕیوە. ئەوەی گوند بەڕێوە دەبات شارەوانی نیە، بەڵکو ئیرادە و تێگەیشتنی خەڵکە بۆ بەرژەوەندی خۆیان، بەڵام لەچوارچێوەیەکدا نیە بۆ ڕەچاوکردنی بەرژەوەندی گشتی و جوانی و گەشانەوەی وڵات و گوندەواری.

دووەم: نیوەیان گەڕاونەتەوە و و هەندێکیش هاوینان دەگەڕێنەوە و زستانانیش دەچنەوە ئۆردوگا. ئەگەر لەو دۆخەی گوندەواری بڕوانین تائەمڕۆش هەڵمەتێکی پێچەوانە نابینین بۆ پەرەپێدانی ژیانی گوند. حکومەت لەگوندەکان هەستی پێناکرێت. بوونی موختار، کە شێوازێکی کۆنی بەڕیوەبردنی سەردەمی عوسمانییەکانە لەگەڵ ژیانی سەردەم و بەیەکەوە بەستنەوەی شار و گوند یەکناگرنەوە. خزمەتگوزارییەکان لەگونددا نین بۆیەشە خەڵك ناتوانێت بگەڕێتەوە چونکە تێگەیشتن بۆژیان گۆڕاوە. بۆیە دەبێ هەموو جۆرە خزمەتگوزارییەك لەگوند هەبێت بۆ ئەوەی خەڵك کێشەیان نەبێت بەتایبەتیش بۆ گەیشتن بە قوتابخانە. ئەگەر ڕۆژانە پاس لەکاتی دیاریکراودا گوند و شار بەیەکەوە ببەستێتەوە، ئاسانکارییەکی گەورە بۆ گوندەواری دروست دەکات.

سێیەم: هەر بۆیەشە، هۆکاری سەرەکی بۆ ئەوانەی کە نەگەڕاونەتەوە، قوتابخانەیە و منداڵەکانییان دەخوێنن، یاخود کارییان هەیە و ناتوانن بگەڕێنەوە گوند.

چوارەم: هۆکارێکی دیکەش کە زۆر گرنگە، ئەوانەی نەگەڕاونەتەوە، موڵکییان لەگوندەکەی خۆیان نیە یان نەماوە، هەروەها هەندێکییان تاقەتی کارکردنییان نەماوە. دەبوایە حکومەت پلانێکی وای هەبووایە، ئەوەی حەزی لەگەڕانەوە بوایە، بیتوانیبایە بەلانی کەمەوە دوو دۆنم زەویان بۆدابین بکات بۆ ئەوەی جارێکی دیکە بیانکاتەوە بە بەرهەمهێن.

ئەم ئەنجامانە، دڵخۆشکەرن، لەپەیوەندی بە ئاوەدانکردنەوەی گوندەکان، بەڵام ڕەخنەی جیددی دیکەش هەن کە لێرەدا بواری باسکردنییان نیە.

سەبارەت بە جیاوازی نێوان گوند و ئۆردوگا

جیاوازییەکان، زۆربەی جاران مەرج نیە ماددی بن، زۆرێك لەجیاوازییەکان بەهەستکردن ئامادەگییان هەیە. زانینی جیاوازییەکان بەمەبەستی لەیەکجیاکردنەوەی گوند و ئۆردوگاکان بەمەبەستی ناسینەوەی پاساوەکانی ڕژێمی سەرکوتکەر گرنگن:

نەخشەی ژمارە (7): تایبەت بە جیاوازییەکانی نێوان گوند و ئۆردوگاکان

ژ	لایەنە ئەرێنی و نەرێنییەکانی گوند	لایەنە ئەرێنی و نەرێنییەکانی ئۆردوگا
1	لە گوند گەورەبووم و ڕۆحم ئێستاش لەوێ و هەمیشە بۆ ئەوێ لێدەدات	لەئۆردوگا هەمیشە هەستم بە نامۆیی دەکرد
2	ژیانی گوند، ژیانێکی خۆڕسك و ئاسایی بوو، ڕۆشت ناگەڕێتەوە. ئێستا دوای ئاوەدانکردنەوەش ئەو تام و چێژەی جارانی نەماوە. هەموو شتێك گۆڕاوە.	لەڕاستیدا ئۆردوگاش هەر دەڤەری خۆمانە و کوردستانە، بەڵام چونکە بەعس ڕایگواستین، ، بەدو دیودا وێرانی کردین: جارێك بەزۆری و بێڕێزکراین. جارێکی دیکەش هەرچی هەمان بوو لەبەرچاوی ئێمە تەقێندرایەوە. ئاخر ئەو شوێنە شوێنی بیرەوەرییەکانمان بوو. ئەوهات بەبەرچاوی ئێمە خاپووری کرد، تا ئەوساتەش لەبەرچاوم لاناچێت.
3	- وامدەزانی کوری خاکم - ئەو خانووەی لێرە هەمبوو دیومخان و فراوانی خانووەکە لەئۆردوگا نەمبوو. جگە لەوەی کە لەلادێ پێگەیەکی کۆمەڵایەتی باشم هەبوو و لەئۆردوگا لەدەستم دا. لەلادێ خێزانم بەرهەمهێن بوو، بەردەوام بەیەکەوە کارمان دەکرد.	- هەمیشە هەست بە کۆچبەری دەکەم بەهیچ جۆرێك چێژ لەژیانی ئێرە وەرناگرم. - ژنەکەم دوای ڕاگواستن، ناچاربوو بکەوێتە ماڵ، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی توشی خەمۆکی بێت و هەر دوای دوو ساڵ کۆچی دوایی کرد. منیش ئەوە بە ڕووستووری ماوم و بەڕۆشتنی ئەو ماڵم وێران بوو
4	لێرەدا ئاسودەترم بەڵام ژیان قورسترە لەلادێ نەخۆشخانە و قوتابخانەی ناوەندی هەبێت بەسەردانیش ناچمە شار	گەرانەوەم بۆ گوند دەرخستنی جیاوازییەکانە
5	- لەگوند ئاسودەتر بووم، ئێستاشی لەگەڵدا بێت. - هێشتا تەرحیل نەکرابووین، خێرمان وەخۆگرت و لەسەر پیرەباو ٢٧ سەر ئاژەڵمان کوشتنەوە. - لەو چرکەساتی خێرکردن تەیارە سارۆخەکی بۆڕاوەشاندنین لەشاخی بۆغاوێی دا، بەڵام پێمان نەکەوت و خوا نەجاتی داین. - خوا نەما و بەشەریش نەما ڕەجای لێ نەکەین هەر سوودی نەبوو.	جیاوازییەکە ئەوەیە ئەگەر لێرە ڕایانگواستینەوە بۆ گوند، نەك هەر خێر ناکەم، یەك پێچە شاییش دەکەم.
6	هەموو گیانی ژیانی گوند جیاوازە، ڕاستە سەختترە بەڵام خۆشترە لەگوند باوەڕم بەخۆم هەیە و پشتبەخۆم دەبەستم	لە ئۆردوگا هەمیشە ونم. متمانەم بەخۆم نیە هەمیشە لەترسدا دەژیم، ئێستاشی لەگەڵدا بێت، هەر هەست بەنامۆیی دەکەم
7	برام لەگوند موڵك و ماڵی خۆمان هەیە و ئیدارەی دەکەین لەگوند کەس پێم ناڵێ بۆکوێ دەچیت. ئازادم بەمانای وشە. لەگوند هەست بە قورسایی خۆم دەکەم	لە ئۆردوگا بێجگە لەچواردیواری خانوویەك هیچمان نەبوو. خۆژیان تەنها خانوو نیە لە ئۆردوگا بۆکوێ بچم؟ مەگەر بازاڕێکە و تەواو لە ئۆردوگا هەمیشە نامۆم
8	ئێستا لەگوند بوومەوە بە مرۆڤ	لە ئۆردوگا لەمرۆڤبوون خراین
9	گوند سەرچاوەی ژیانە	لێرە هەموو ڕۆژێك جارێك و دوان دەمردم
10	لێرە خاوەن کەرامەتین	لەئۆردوگا ڕۆژانە دەیان....این. (پێکەنیم): پێمەکەنە کوری خۆم. ئەوە تاکە جیاوازی بوو. ئینجا لەشوێنێك بت...ێن و لەشوێنێکیش ئاسایی بژیت، کامەیان هەڵدەبژێریت؟

11	جیاوازی زۆرە. لێرە بەئیرادەی خۆم ژیام و دەژیم	لە کەمپ بە ئیرادەی دوژمنە داگیرکەرەکەم. شوێنێك دوژمنم بۆم دیاری بکات، دیارە لەپێناو ئیرادەی ئەوە. بۆیە لەیەکەم دەرفەت گەرامەوە بۆئەوەی ئیرادەی ئەو بەردەوام نەبێت.
12	کورم، لەگوند بۆخۆم دەژیام و پێویستم بەکەس نەبوو، بۆ کەسیش نەدەژیام	لە ئۆردوگا خەڵك بۆ خەڵك دەژیت، بێجگە لەوەش نەمدەتوانی خۆم بژینم. ئەوە مردەنییە، تا ئەمڕۆش
13	لە گوند کەس نەبوو ڕێگریم لێبکا	لێرە، تا دوژمن لێرە بوو، ئەو ڕێگر بوو بۆ هەموو شت، ئێستاش تەمەن و ئەو ژینگە پیسەی ئێرە ڕێگرن بۆ زۆر شت
14	وەڵا چ بڵێم. لەگوند هەستم دەکرد مرۆڤم بەمانای وشە. پیاوی مەزنمان لەدەوروبەر بوون	لە ئۆردوگا مەزنەکان ڕۆشتن و بەزگییان دا. بچووکی وەکو ئێمەش لەناو خەموخەفەت ماینەوە و کەوتینە دەست مندارەوتواران.

کەواتە، ئەگەر لەکۆی ئەو جیاوازییانە بڕوانین، دەتوانین وەڵامەکان لەچەند چەمکێکدا کورتبکەینەوە، لەوانەش؛ (ژیان و ئازادی و ئارامی) وەکو ئاماژەیەك بۆ ژیانی گوند. لەبەرامبەریشدا (ژێردەستەیی و بێئیرادەیی و نائارامی و نەبوونی ئازادی) ئاماژەن بۆ ئەو ژیانەی کە خەڵك لە ئۆردوگاکان لەسەردەمی ڕژێمی داگیرکەردا تێیدا بوون. هەندێك لێرە و لە شوێنی دیکە باس لە موڵکداری دەکەن. موڵکداری فەلسەفەیەکی قوڵی لەپشتە و مرۆڤی خاوەن موڵك زیاتر هەست بە قورسایی و خاوەندارێتی وڵات و زێدی خۆی دەکات لەوانەی بێ موڵکن. ئاماژەیەکی دیکەش لێرەدا گرنگە بەبێ ئەوەی بەشداربووان دەریانبڕیبێت، ئەویش ڕەهەندی گوندە. لەناوبردنی ڕەهەندەکانی گوندەواری، بەمانای ڕیشەکێشکردن دێت. هەر پێکهاتەیەك ڕەهەندی گوندی نەبێت، مانای وایە پێکهاتەیەکی ڕەسەن نیە، بەمانای ئەوەی خەڵکێکن لەدەرەوە هاتوون و لەشار نیشتەجێ بوون. ئەگەر دیوە نەخوێندراوەکەی وەربگرین، لەشرۆڤەکردنەکەدا دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە حکومەتی عیراق ویستوویەتی پێکهاتەی کورد لەرەهەندە گوندییەکەی داماڵێت و ڕەسەنایەتی لێ بسەنێتەوە.

ئەم ئەنجامانە چەند گرنگن بۆ سەلماندنی ئەو ئەرگومێنتەی کە لەپێشەوە ئاماژەمان پێکردووە، هێندەش گرنگن بۆ بەدۆکومێنتکردنی لایەنی زارەکی قوربانییەکان و زانینی ئەو ڕەوشەی کە قوربانییەکان لەسات و کاتی ڕاگواستندا پێیدا تێپەڕبوون لەچوارچێوەی هەڵومەرجە سیاسی، ئابووری و ئەمنییەکانەوە. وێڕای پیشاندانی مەترسی ڕاگواستن لەسەر دانیشتوانی کورد لە باشووری کوردستان وەکو قۆناغێکی ئامادەکاری و زەمینەسازی بۆ شاڵاوەکانی ئەنفال و تەواوی ئەو هێرشانەی سوپای عێراق دژ بە خەڵکی باشووری کوردستان، ئەنجامی دان.

بەشی پێنجەم: پوختەی توێژینەوەکە

لە وتێژینەوەیەدا، بەتەواوەتی لەدوو ئاست تێدەگەین. یەکەمییان ئاستی کۆمەڵایەتییە. لەوەڵامەکاندا لەوە تێدەگەین بەشداربووان چەند هەست بە بێناسنامەیی و دابڕان دەکەن. دابڕان لەو بەها و نۆرمانەی کە خەڵك پێشتر لەگوند هەیانبوو و ئەمڕۆ بەتەواوەتی لەدەستییان داون. دووەمیشییان ئاستی سایکۆلۆژییە، ئاستێك بۆتە هۆی ئێش و ئازارێکی زۆر بۆ نەوەی بەئامانجگیراو، کە لەلایەك ڕێژەیەکی کەمییان ماون، ئەوانەش کەماون تا ئەمڕۆکەش لەناو ئەو ئازارانەدا دەژین و کەسیش هەستییان پێ ناکات.

لەهەردوو ئاستدا، بەشداربووان، كە تەمەنییان لە ٥٠ ساڵی كەمتر نیە و هەموویان بەچاوی خۆیان ئازار و ئەشكەنجەی ڕاگواستنییان بینیوە و لەناو دۆزەخی ڕاگوستندا ژیاون، بۆخۆیان هاتوونەتە گۆ و وەڵامەكان بەقوڵی ڕەنگدانەوەی لایەنی سایكۆلۆژی بەشداربووانن. وەڵامەكان هەموو ئەو پاساوانە ڕەتدەكەنەوە كە ڕژێمی بەعس بەگوێی خەڵكدا دەیچرپاند و دەیویست بەوە ڕازییان بكات كە لەدۆزەخی گوند و نەبوونی خزمەتگوزاری ڕزگارییان دەكات بۆ بەهەشتی گوندە هاوچەرخەكان. بەڵام كە ئەوخەڵكە بۆخۆی تەعبیر لەواقیعی ڕاگواستن و ژیانی ئۆردوگا زۆرەملێكان دەكات، ئەنجامی تەواو پێچەوانەمان دەكەونە دەست، كە خۆیان لەچوارچێوەی دیاردەی ئانۆمیدا دەبینێتەوە. بەو هۆیەشەوە ڕێژەیەكی زۆر لە پیاوماقوڵانی ئەو گوندانە لەماوەیەكی كورتدا ژیانی خۆیان سپارد.

ئاستی بەراوردكاری نێوان گوند و ئۆردوگاكان، لەلایەن ئەو بەشداربووانە جێگای لەسەر وەستان و سەرسوڕمانە. لەو بەراوردكارییەدا، ڕێژەیەكی زۆری ئەو خەڵكەی كە بۆخۆیان لەگونددا ژیاون، ئەگەر بەیەكجاریش نەگەڕابنەوە، ئەوا خانوویان لەو گوندانە دروست كردۆتەوە، هەرهیچ نەبێت هاوینان دەچنەوە گوند و لەژیانی گوند دانەبڕاون، لەگەڵ ئەوەی كە حكومەتی هەرێم پلانێكی ئەوتۆی بۆگەڕاندنەوەی خەڵك نەبووە، بێجگە لە بەخشینی هەندێك هاوكاری بۆ دروستكردنەوەی خانوو، بەڵام دەكرا ستراتیژیەتێكی نیشتمانی بۆگەڕانەوە هەبوایە لەچوارچێوەی سازكردنی هەندێك هەڵومەرجی تایبەت و دانانی چەند مەرجێكی ورد بۆ سەقامگیربوونی ئەو خەڵكە لە گوندەكان، وەكو بەشێك لە سیاسەتی بەرەنگاربوونەوەی پلانەكانی بەعس و سەرنەگرتنییان.

هەروەها، دەرخستنی جیاوازییەكانی نێوان گوند و ئۆردوگاكان لەدەربڕینەكانی بەشداربوواندا، جێگای لەسەروەستانە. ژیانی گوند لەلای بەشداربووان ژیانێكی ئازادانە بووە، بەڵام ژیانی ئۆردوگا ژیانێكی ملكەچانە و پڕلەناخۆشی بووە، بەبێ ئاوارتەكرد. هەموویان لەڕەوشی ناو ئۆردوگاكان نیگەرانبوون و ڕاگوستن وەكو پەڵەیەكی ڕەش لەژیانی خۆیان وەسف دەكەن.

ئەنجامەكان

یەكەم: ڕاگواستن، لەفۆرمە گشتییەكەیدا، دەكرێت بەراورد بكرێت بە كەمپە زۆرەملێكانی هۆلۆكۆست لە ئەڵمانیا.

دووەم: كێشەكە هەر ڕاگواستن نیە، بەڵكو ڕاگواستن كۆمەڵێك ئاكامی مەترسیداری لێ كەوتنەوە، كە دەكرێت بەشێوەیەكی سەربەخۆ قسەیان لەسەر بكرێت.

سێیەم: ببێتە هەولێك بۆ بە دۆكومێنت كردنی ئەو بوارە، بەتایبەتیش سازكردنی دیدار لەگەڵ شایەدحاڵەكانی ئەو سەردەمە و زانینی دۆخ و هەڵومەرجە سیاسی، ئابووری و ئەمنییەكان.

پەراوێزەكان

1 ساڵی ١٩٢٨، هاوڵاتی بەریتانی ئەرچیباڵد هامیلتۆن گەشتێك بۆ كوردستانی عێراق دەكات، دوای ئەوەی داوای لێدەكرێت ڕێگایەك دروست بكات كە باشووری كوردستان بە سنووری ئێرانەوە ببەستێتەوە. دوای

تەواوبوون، پڕۆژەكە بە ڕێگای هامیلتۆنەوە ناسرا، كە شاری هەولێر، بەتێپەڕبوون بە قەزای چۆمان، بە حاجی ئۆمەرانەوە دەبەستێتەوە. بەپێی پێوەرە ئەندازیارییەكان ئەو ڕێگایە بەیەكێك لە دەستكەوتە گەورەكان دەزانرێت و تا ئەمڕۆش یەكێكە لە ڕێگا ستراتیژییە گرنگەكانی ناوچەكە (Hamilton, A. M., 2004).

2 گوندی گرتك لەدوای گوندی ڕۆست، لەو سەردەمەدا زۆرترین چڕی دانیشتوانی لێ بوو و لەڕووی گرنگییەوە بە دووهەمین گوند دادەنرا. ڕێژەی دانیشتوانی خۆی لە زیاتر لە ٢٠٠ ماڵ دەدا و خەڵكەكەی بە كشتوكاڵ و ئاژەڵداری و پیشەی هەمەجۆر و تائاستێكی سنوورداریش بە بازرگانییەوە خەریك بوون. گەورەترین قوتابخانەی ئاینی لەو گوندەدا هەبوو و ناوچەیەكی تەواو شاخاوییە و دەكەوێتە بنار چیای حەسارڕۆست.

3 سەبارەت بە قەرەبوو كردنەوەی ئەو خەڵكە ڕاگوێزراوانە. لەوانەیە قەرەبووكردنەوە لەو سەردەمەدا هەندێك لە زامەكانی ئەو خەڵكەی سووك كردبن، بەڵام هەرگیز بەو قەرەبووكردنەوەیە دڵخۆش نەبوون. لەئەنجامی بەدواداچوونمدا كە دیتێڵەكانم لای خۆم پاراستوون، هۆكاری دڵخۆشنەبوونییان لەبەر چەند هۆیەك بوون، لەوانەش: یەكەم: تەواوی پارەكانییان بەئاسانی لەدەست چوو، چونكە ئەزموونییان نەبوو بۆ ئەوەی پارەكە لەپڕۆژەی وەبەرهێنان سەرف بكەن. دووەم: خەڵكەكە، هەرگیز بۆ ئەو بڕەپارەیە نەیاندەویست ڕابگوێزرێن و زۆربەیان دەڵێن؛ ئەگەر بەویستی خۆیان بوایە بەرامبەر زێڕی هەموو دونیا بە ڕاگواستن ڕازی نەدەبوون. سێیەم: مەسەلەی ئەو لیژنەیەی كە پێكییان هێنابوو، وەڵامێكی ڕوون بوو بۆ عێراق كە نایانەوێت شوێنی خۆیان جێبێڵن.

4 ئەوەی جێگای سەرنجە، لەیەكێك لە بڕگەكانی ئەو نامەیەی كە ئەو لیژنەیە ویستوویانە بیدەن بە سەددام حوسێن، بەو جۆرە بووە: (ئێمە ئامادەین جزیە بدەینە حكومەت ئەگەر ڕاگواستنەكە ڕابگرن). ئەم چەمكی (جزیە) دان بە حكومەت، زۆر جێگای سەرنجە. ئەو لیژنەیە ویستوویانە بە حكومەتی عێراق بڵێن؛ تكایە وەكو كافر مامەڵەمان لەگەڵ بكەن و ئامادەین جزیە بدەین و وازمان لێ بێنن، بەڵام حكومەتی عێراق بەهێچ جۆرێك ڕەزامەندی لەسەر هیچێك لە بڕگەكان دەرنەبڕیوە. نوسخەی ئەو نامەیە لای بەڕێز شەفیقی حاجی خدرە و داوام لێكرد بەڵام مخابن گوتی جارێ نەمدۆزیوەتەوە. باوی كاك شەفیق یەكێك بووە لە ئەندامانی ئەو لیژنەیە.

5 زۆر جار ئەو ئەرگومێنتەمان دەكەوێتە بەرگوێ كە دەڵێن: "ئەو ڕاگواستنە قازانجێكی زۆری هەبووە بۆ خەڵكی گوندەكان". ئەم بابەتە لە توێژینەوەیەكی سەربەخۆدا چارەسەر كراوە كە بەهاوبەشی لەگەڵ دكتۆر موراد حەكیم نوسیومانە و لەدەرفەتێكی زوودا تەواودەبێت و هەوڵی بڵاوكردنەوەی دەدەین. ئەوەی كە گرنگە لێرەدا دەریبڕم ئەوەیە؛ ئەو ڕاگواستنە هەم پازدان بوو هەمیش دابڕان. پازدان بوو چونكە خەڵكی گوندەكانی بردە دۆخێك كە بەتەواوەتی نامۆ بوو بەژیان و ئاكار و ڕەفتاری خەڵكەكە. دابڕانیش بوو لە یادەوەری و ڕاهاتنەكانی دەیان ساڵەی دانیشتوانی گوندەكان.

سەرچاوەكان

– Bell-Fialkoff, A. (2009, January 28). A Brief History of Ethnic Cleansing. Retrieved June 7, 2019, from https://fam.ag/2KwP1x2
– Biddulph, M., Franklin, B., & Tait, M. (2002). Urban Villages. Department of City and Regional Planning, Cardiff University, 78, 8. Copy & Paste | Parenthetical
– Census 2001: concepts and definitions. (2004). Pretoria: Statistics South Africa.
– Copy & Paste | Parenthetical
– Definition of village in English. (2014, February 1). village: definition of village in Oxford dictionary (British & World English). Retrieved January 2, 2014, from http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/village
– Copy & Paste | Parenthetical
– Hamilton, A. M. (2004). Road Through Kurdistan: Travels in Northern Iraq. Tauris Parke Paperbacks.
– Dr A. Hubaib, Dr. N. Sadulla, Dr. A. Sukri, Dr. M. Jawhari & Dr. M. Alhaqlabi (2009). Rural Sociology. Amman. Al-masira Publication
– Högbladh, S. (2011). Peace agreements 1975-2011-Updating the UCDP peace agreement dataset. States in armed conflict, 39.
– Kirmanj, S. (2013) *Identity and nation in Iraq*. Lynne Rienner Publishers.
– Kirmanj, S. (2013) 'Cleansing the Kurds in Kirkuk province, Anfal-Sirinewei Kurd le Parezgai Kerkuk, (18), pp. 10.
– Morell, I. (2008). Gender regimes, citizen participation and rural restructuring. Amsterdam: Elsevier JAI. Copy & Paste | Parenthetical
▪ Biddulph, Mike , Bridget Franklin , and Malcolm Tait. "Urban Villages." Department of City and Regional Planning, Cardiff University 78 (2002): 8. Print.
– Census 2001: concepts and definitions. Pretoria: Statistics South Africa, 2004. Print.
– "Definition of village in English." village: definition of village in Oxford dictionary (British & World English). N.p., 1 Feb. 2014.

http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/0,,contentMDK:22463823~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:244363,00.html#what
- UN. (2001, August 2). Krstić (IT-98-33). Retrieved June 7, 2019, from http://www.icty.org/case/krstic/4
- van Krieken, R. (1999) The barbarism of civilization; cultural genocide and the 'stolen
- generations. British Journal of Sociology, 50, 2, 297-315.
- "What is forced migration?." — Forced Migration Online. N.p., 1 June 2014. Web. 6 Jan. 2014. http://www.forcedmigration.org/about/whatisfm
- Whitehorn A., (2010) The steps and stages of genocide: Genocide is not an accident. Rather, it is premeditated and follows recognizable, 26(3), 16. doi:10.1093/hgs/5.3.337. Web. 2 Jan. 2014. http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/village
- "IASFM International Association for the Study of Forced Migration." IASFM. N.p., 1 June 2014. Web. 6 Jan. 2014. http://iasfm.org/
- Morell, Ildikó. Gender regimes, citizen participation and rural restructuring. Amsterdam: Elsevier JAI, 2008. Print.
- Mzuri, R. (2011) Anfal, mass murder and psychological effects, al-Anfal, al-qatil al-jama'I wa al-ta'thirat al-nafsiya. Erbil: Minarah Publication.
- Powell, R. (2013). The theoretical concept of the 'civilising offensive'(Beschavingsoffensief): Notes on its origins and uses. Human Figurations, 2(2).
- "Resources." Social Development. N.p., 1 June 2014. Web. 6 Jan. 2014.

THE PROCESS OF DISPLACEMENT IN FRAME OF CIVILIZING ATTACK, "ROSTEY VALLEY" AS MODEL

IBRAHIM SADEEQ MALAZADE
Dept. of Sociology, Umiversity of Soran, Kurdistan Region – Iraq

ABSTRACT

After 1975 more than four thousand villages with building and agriculture have been destroyed and exploded. The dwellers of all those villages have been moved and displaced from their own lands and collected in observe camps. In purpose aim to control all Kurds economic, sociology and logistics facility, from all sides Baas Regime tried to bound all material and spiritual facility. In those days the head of Iraqi Regime and Baas party was under head of Sunnis minority. From side of and in the reality the "Development North Iraqi" was an enemy process for ending of Kurds political movement and breaks Kurdish people's respect by starting process of Genocide and destroyed Kurds villages in many different ways. For this the Baas Regime implemented political and ideological strategic for the purpose of ending all liberty movement of Kurd's people.

In this research we try to close inner case of this process. From an ideological frame of Albert Allies theory named (Civilizing Attack) in aim to show another side of Baas face and behave such as internal colonialist. For this purpose despite Baas documents more than fourteen interview have been done with witness of case. In this times and introduces an argument that Baas Regime uses excuse. In the reality Baas improve the "Project of Development of North Iraq," or this a process of destroyed and damaged North Iraq?

KEY WORDS: Genocide, Displacement, Civilizing Attack, Baas Regime, Project of Development North Iraq.